

W. J. gymnasiumi zsebtábla!
M.

DR. BÜCHLER SÁNDOR:

**A GOLDZIEHERÉK
CSALÁDFÁJÁRÓL**

KÉZIRAT GYANÁNT.

MAJLAK
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

454244/74

A Magyarországon és az osztrák örökös tartományokban lakó zsidókat II. József kötelezte állandó családnév viselésére. Úgy tapasztalta, hogy visszasságokat idéz elő, amiért „*Familiák semmi bizonyos vezetéket, a különös személyek pedig semmi ismételtes előjáró nevet*” nem használnak. Az előfordult rendetlenségek kiküszöbölése végett határozta el a császár 1787 július 23-án, hogy a következő év kezdetétől minden zsidó „*Német előjáró nevet válasszon magának, s azt életének teljes idejében meg ne változtassa*”. Augusztus 7-én rendelte el a magyar helytartótanács, hogy november utóljáig minden családhoz zsidó tíz forint pénzbüntetés, vagy nyolcnapos dologtétel terhe alatt írásban jelentse helysége vezetőségének, hogy milyen nevet akar s fog állandóan viselni; a bejelentést vármegyei kiküldöttek láttatkozzák a főbabbal együtt, a helység előjárósága pedig őrizze meg azt.¹

Nem egészen új, nem tőlük idegen valami volt az, amit a zsidóknak a császár intézkedésével vállalniuk kellett. Oklevelek bizonyítják, hogy Magyarországon már a mohácsi csata időtáján akadtak zsidók, akik családi névnek voltak birtokosai. Testi jellegzetessége, eredete, vagyoni helyzete miatt vette fel vagy kapta ekkor nevét *Fekete Mendel, Fodor Oroszlán, Gazdag Jakab, Nagy Izrael, Olasz Bona, Szerencsés Ábrahám*.² A következő két század kütfői, főképp conscriptiók nyomán, gazdag s érdekes gyűjtemény állítható össze zsidók német, szláv és magyar családnéveiből. Az utóbbiak tömegében található a *Gyémánt Ádám, Horváth Mihály, Kun Lőrinc, Magyar Gábor, Ötves Lőrinc, Spanyol Ádám, Timár Bence* név³, amely, mint ahogy sok társuké, külsejével nem is sejteti, hogy viselői annak az elnyomott zsidó néposztálynak voltak tagjai, akiket II. József embersege akart a polgárosításhoz közelvinni.

Azok közé, akik már a császár névelrendelése előtt állandó családnévet viseltek, a *Goldzieher*-család szintén odatartozott. A család Németországból hozta magával nevét, amelyben maradványként rejtőzik valamelyik kézműves őseinek foglalkozása.

Valaha az arany- és ezüstművesség elterjedt mesterség volt az európai zsidók körében, akiknek készítményeit szívesen vásárolta királyi udvar, főnemesség, papság.⁴ A zsidó aranyművesek — héber nyelven megjelölésük *Córéf* — régi okmányokban *Aurifaber, Goldtschmidt*, spanyolul *Platero* néven fordulnak elő. Aszerint, ahogy ezek az aranyat megmunkálták, vele bántak, jutott közülük egyik-másik mester családnévéhez. Eszterházy Pál nádornak 1689-ben pártfogoltja⁵: Alexander Lebl, „*Sido Jobbágyunk aranyat Ezüstül változtó*”, akinek ez a professziója szerezte meg a *Goldschayder* nevet. Aki az aranyat vékony lapokká verte, azon rajta maradt a *Goldschläger* név, abból, aki aranyból huzalokat, szálakat vont ötvösmunkákhoz, paszományra, lett a *Goldzieher*. Nagy hírre tett szert egykoron Hamburg

¹ Pest vármegye levéltára 1787. évi fasc., a helytartósági rendelet száma 28785; Moson vármegye levéltára 1787, 4126 sz. Jegyzőkönyv. Az osztrák zsidókra vonatkozólag A. von Cramer: *Gesetzsammlung für die Judenschaft* (Prag, 1793), 131, 138, 141.

² Dr. Büchler Sándor: *A zsidók története Budapesten* (Budapest, 1901), 64—65, 72, 94—95.

³ Magyar Országos Levéltár 1770, 1773-iki conscriptiók.

⁴ Fritz Baer: *Die Juden im christlichen Spanien I* (Berlin, 1929) és *II* (Berlin, 1936) tárgymutatójában utalások az adatokra; Dr. Max Grunwald: *Samuel Oppenheimer und sein Kreis* (Wien, Leipzig, 1913), 326.

⁵ Magyar Országos Levéltár, Pozsonyi kamarához intézett levelek, Köpcsény 1689 febr. 9.

arany-ezüstkézművészége, az ettől előállított huzalok anynyira kedvelté váltak, hogy háttérbe szorították az efféle milánói gyártmányokat.⁶ *Hamburgban*, amelynek multja zsidó aranyművesekről tud⁷, tűnik fel legelőször *Goldzieher* családnévvel felruházott zsidó. Az aranyművészégek azt a fajtáját, amelynek űzését a Goldzieher családnév hírüladja, a XV. században Spanyolországban szintén gyakorolta zsidó. Egy spanyol akta az 1490-iki évből Maymon Zalmati jativai zsidót „*triador dor*”-nak nevezi⁸, ami németre fordítva Goldziehernek, aranyhuzalt vonónak felel meg.

A *Goldzieher*-család *Hamburgból* költözött *Magyarországba*. Még a mult század elején is levelekben, okmányokban a magyar Goldzieherek szívesen használták a maguk ismertetésére a Goldzieherrel vegyest a *Hamburg* és *Hamburger* nevet, amiben eredetük helyének emlékét tartották fenn.

Magyar ágon a Goldzieher mellett a német ortográfia ellenére a család tagjainál a *Goldziher* elnevezés is járt. Az utóbbi alkalmazkodás a családnévnek héber betűírásához. Ez a családnév legrégebbi írott megjelenése, mert már Glückel von Hameln a XVII. század végén⁹ és Simon de Geldern a XVIII. században szintén Goldziher-nek írta héberül a családnévet¹⁰ és így jegyezte ezt az 1725. és 1731. években a család egyik hamburgi sarja¹¹. Abban a feltejesztésben, amelyben Nozdroviczky Miklós, Moson vármegye főszolgabírája 1788 február 23-án vármegyéje zsidó lakosságának állandó családneveit közölte, a Goldzieher család hozzátartozói tollhiba következtében Golzihr és Goldzihr megjelöléssel találhatók.¹²

Zsidók letelepedése *Hamburgban* a XVI. század végével. 1577 felé kezdődött. Ekkor a pyrenei félszigetről elvonult spanyol-portugál márránók kerestek ott menhelyet, ahol egy darabig színleg katolikusoknak mutatkoztak, de idővel titkukat feltárva, nyíltan vallották a zsidó hitet. Zsidó voltuk kitudódása után a városi tanács és polgárság 1612-ben kötötte ezekkel a gazdag, származásukra büszke, nyelvüket, hagyományaikat gondosan őrző jövevényekkel az első szerződést és biztosította bátorságos megmaradásukat. A spanyol-portugál gyülekezet már megizmosodott, mikor a XVII. század közepe táján német zsidók jelentek meg *Hamburgban*. A német zsidók letelepedését tiltó határozat gátolta, emiatt ezek a pinnebergi grófság, majd a dán királyság fennhatósága alatt álló szomszédos *Altona* helységben laktak s alapítottak hitközséget, ahol temetőjüket 1611-ben létesítették. A hamburgi polgármester által egy aranyért kiállított és négy hétre érvényes passzussal jártak be nappal *Hamburgba* üzleteik lebonyolítására; az ottani hatóság elnézésével, később pedig jóváhagyásával lakói a kereskedelem, ipar terén fellendítői lettek a

⁶ Curieuses und reales Natur-Kunst-Berg-Gewerck- und Handlungs-Lexicon 1717, Hamburg címszó alatt; ugyanitt a régi aranyművészegről Gold-Arbeiter és Goldschlager alatt.

⁷ M. Grunwald: Portugiesengräber auf deutscher Erde (Hamburg, 1902) 9, 112.

⁸ Fritz Baer: Die Juden im christlichen Spanien II (Berlin, 1936), 512.

⁹ Die Memoiren der Glückel von Hameln, herausgegeben von Prof. Dr. David Kaufmann (Frankfurt am Main, 1896), 30.

¹⁰ Dr. David Kaufmann: Aus Heinrich Heines Ahnen-saal. (Breslau, 1896), 300.

¹¹ Alább.

¹² Moson vármegye levéltára 1788. évi fasc. 1140. szám.

Hansa-városnak.¹³ Altona első zsidó telepeseinek egyike és az ott fejlődésnek indult hitközség elnöke *Spanier Nátán ben Mózes, a Goldzieherek őse nőágon, mert Spanier Nátán unokáját altona-hamburgi Goldzieher vette feleségül.*¹⁴ Az 1646 november 12-én meghalt Spanier Nátán atyját, Mózes is figyelembe véve, *a Goldzieherek legrégibb hiteles nyoma nőágon körülbelül a XVI. század végéig követhető.* A nőág első ismert alakja, noha német zsidónak számították, a Spanier névből következtetve, talán a pyrenei félsziget ki-vándoroltjaitól eredt.

Nincs útbaigazító adat, hogy honnan szakadt Altona-Hamburgba a Goldzieher-családot itt alapító ős. A Hamburgban letelepedett, vagy az oda Altonából bejárt Goldzieherekről az altonai temető számos sírköve nyújt tájékoztatást; benne Goldzieherre vonatkozó legrégibb sírfelirat 1694-ből való. Ezen esztendő augusztus 3-án halt meg Goldzieher Ábrahám leánya, Hanna és ugyanakkor Goldzieher Ábrahám fia, Juda.¹⁵ A XVIII. század elejéről Goldzieher-sírkő a Goldzieher Freudche-é, aki 1711 június 1-én szenderült jobblétre; leánya volt Goldzieher Ábrahám Mózes ben Simonnak.¹⁶ Az altonai sírfeliratok tanúsítják, hogy a Goldzieher-familia a XVIII. század első felében már elterebélyesedett; a ránk maradt építáfiumokból kitűnik, hogy *a hamburg-altonai Goldzieherek őse az Ábrahám nevet viselte, aki valószínűleg a XVII. század első felében született.* Utódai közül számosan az ő emlékeztére viselték az Ábrahám nevet, így Goldzieher Efrájim Ábrahám is, ki 1746-ban hamburgi tea-kávé-dohánykereskedő volt.¹⁷

A Goldzieher-törzs a XVIII. század legelején letelepedett Hamburgon túlra is, Amsterdamba, Fürthbe. Az Amsterdamba felkerült Goldzieher Mózes mint a József Vita alkalmazottja és a fürthi Goldzieher Salamon, valamint Goldzieher Sámson és Áron az 1700–1717. években a lipcei vásárokat látogatták.¹⁸

A XVIII. században a megnépesedett Goldzieher-család egyik ága vagyonban, tekintélyben gyarapodott. Ennek hozzátartozóját, *Goldzieher Ábrahámot* választották meg a hamburgi hitközség előljárójának.¹⁹ *Mózes fiát — Ábrahám sógorával, Ballin Élijával — Hamburg igen gazdag*

¹³ Dr. A. Feilchenfeld: Die älteste Geschichte der deutschen Juden in Hamburg, Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, 43. évf. (1899), 271; Jewish Encyclopedia és Encyclopaedia Judaica Hamburg címszó alatt.

¹⁴ Dr. David Kaufmann: Die Memoiren der Glückel von Hameln, 30; Denkwürdigkeiten der Glückel von Hameln, aus dem Jüdisch-Deutschen übersetzt von Dr. Alfred Feilchenfeld (Berlin, 1920), 24 és idézett Monatschrift, 274. Spanier Nátán halálozási dátuma M. Grunwald: Hamburgs deutsche Juden (Hamburg, 1904), 298 ol., 4005 számú sírfelirat. Spanier Nátán rokonsági kapcsolata a kismartoni Wolf-családdal az Ernst Wolf által kiadott Die Familie Wolf-hoz (H. A. Degener, Leipzig, 1924) csatolt le-származási táblán.

¹⁵ Grunwald: Hamburger deutsche Juden, 250 ol., 1229. szám és 275 ol., 2703. szám.

¹⁶ Grunwald i. m. 250 ol., 1230. szám.

¹⁷ Grunwald: Portugiesengräber auf deutscher Erde, 12.

¹⁸ Dr. Max Freudenthal: Leipziger Messgäste (Frankfurt am Main, 1928), 26, 87, 150.

¹⁹ Gesammelte Schriften von David Kaufmann, herausgegeben von M. Brann (Frankfurt am Main, 1915), 117–118, ahol פ"ה המנהיג = פ"ה

emberei közé sorolta visszaemlékezéseiben²⁰ Glückel von Hameln asszony (1646—1724). Goldzieher Mózes ben Ábrahám 1725-ben tanuként írta alá a hamburgi Berend Cohen végrendeletét,²¹ ennek fia pedig Magyarország első országos főrabbijának, a Habsburgok híres bankárjának, Wertheimer Sámsonnak leányát bírta feleségül. A hamburgi városi könyvtár kézíratai közt található Dávid ben Mesullám Feibel és Ruben leányának, Rebekának héber házasságlevele (kethuba), amelyet Hamburgban 1731-ben (5491 ádar 1) tanuként írt alá Goldzieher Mózes ben Ábrahám és Karo Dávid Bär ben Bordecháj.²²

Goldzieher Mózes házassága abba a társadalmi rétegbe emelte, amely a XVII. század végén és a XVIII. század elején az európai zsidóságban a szellem- és pénzarisztokráciát jelentette. *Felesége az altonai Hildesheim Löb és Spanier Eszter leánya volt.* Érdekes a jellemzés, amelyet Goldzieher Mózesné anyjáról adott rokona, Glückel von Hameln asszony memoárjaiban: „Esther — írja róla — war eine sehr wackere, fromme, ehrliche Frau, die das Geschäft gut verstanden hat. Sie hat wirklich die ganze Familie ernährt und ist immer mit Waren zum Kieler Umschlag gereist. Sie brauchte freilich nicht viel Waren mitzunehmen, denn die Leute haben sich in jener Zeit (mit wenigen) begnügt. Sie verstand gut zu reden. Gott hat ihr Gunst gegeben in den Augen aller, die sie sahen; adlige Damen in Holstein, haben sie sehr gern gemocht.“

Eszter férje, Löb ugyancsak kedvező méltatást kapott Glückel von Hamelntől, aki így ismerteti: „Der ist ein Hildesheimer gewesen. Er war zwar kein reicher Mann, hat aber doch seine Kinder gut verheiratet, wie es in jener Zeit üblich war... er ist von Hildesheim gewesen, von Leuten, die sich allezeit gar prächtig gehalten haben.“²³

Goldzieher Mózes sógora, Mózes ben Löb a török uralom korában Budán nevelkedett, majd Áskenázi Cebi altonai rabbit, a „Cháchám Cebi“ döntvénytár szerzőjét bőkezűen támogatta. Mózes ben Löb fia, Mordecháj, aki Glückel von Hameln Freudche leányával alapított otthont, Londonba költözött, ahol családját visszahagyva, tíz éven át Indiában járt s foglalatoskodott és itt roppant vagyonra tett szert. Kincskereső szerencsés útjáról hazatérve, Londonban hitközséget s benne templomot létesített, amely Hambro' Synagogue néven 1936-ig állt fenn.²⁴

A gazdag Goldzieher mellett a XVIII. század kezdetén szűk anyagi viszonyok közé sodródott Goldziher is találunk Hamburgban. *Goldziher Gottschalk* volt az, aki az 1724—29-iki években a hamburgi hitközség alkalmazásában állott.²⁵ Gottschalk ben Ábrahám 1744 április 25-én tért örök pihenőre.²⁶

²⁰ Memoiren, 30 מרשם נאליציה אין גרוש עושר; Denkwürdigkeiten 25 „die sehr reiche Leute waren“.

²¹ Gesammelte Schriften von David Kaufmann III, 117—128.

²² M. Steinschneider: Catalog der hebräischen Handschriften in der Stadtbibliothek zu Hamburg (Hamburg, 1878), 162 ol., Codex 335.

²³ Eszterről és férjéről Memoiren 29. 30, 60, Denkwürdigkeiten 24—25, 37 és az utóbbihoz csatolt családfa.

²⁴ Memoiren 267, Denkwürdigkeiten 246, 249, Grunwald: Hamburgs deutsche Juden, 76; Jewish Encyclopedia Hambro' Synagogue címszó alatt; Dr. David Kaufmann—Dr. Max Freudenthal: Die Familie Gomperz (Frankfurt am Main, 1907), 320; S. Wininger: Grosse jüdische National-Biographie, Hamburger Mordechai címszó alatt.

²⁵ Gesammelte Schriften von David Kaufmann, herausgegeben von M. Brann (Frankfurt am Main, 1935) III, 117.

Abba a vérbe, amely Heine Henrik német költő ereiben keringett, belevegyült a Goldziher Mózes családjáé is. Heine anyjának, Pierche de Geldern-nek nagybátyja, a kalandos, világjáró Simon de Geldern összeállította a Geldern-családfát, amelyen mint a család hozzátartozóját feltüntette a hamburgi Goldziher Mózes Esperanza leányát, valamint férjét, a hannoveri Gans Nátánt és ezek hat gyermekét.²⁷

A két fiú és a négy leány között, akik Heine Henrik anyai családfáján szerepelnek, a legelőkelőbb családi tűzhelyhez Goldziher Esperanzának Cipóra leánya jutott, aki Lipót anhalt-dessaui herceg udvari faktorának, Wulff Élijának lett a felesége.²⁸ Cipóra dessaui házáat messze földön tisztelték, híressé tette azt jótékonyága, mind a zsidó tudomány, mind a vallásos lelki szükségletek ápolására fordította áldozatossága. Cipóra apósa, Wulff Mózes Benjámin az anhalt-dessaui hercegtől 1694 december 14-én kapott privilégium alapján Amsterdamból hozott szedőket és ugyanott szerzett betűtípusokat, hogy könyvnyomdát alapítson Dessauban, Mendelssohn Mózes szülővárosában; a nyomda 1704-ig állt fenn. Nem üzleti haszon kedvéért, hanem tisztán ideális célból létesítette a héber nyelvű sajtót, hogy a biblia, imakönyvek, zsidó szellemi termékek elterjedését megkönnyítse. A dessaui könyvnyomdát hosszabb szünetelés után Goldziher Esperanza veje 1742-ben ismét üzembe helyezte; önzetlen vállalkozása elismerésre tarthat számot, mivel a nyomda tevékenységének megújítása idején már hanyatlásnak indult vagyoni ereje. Jólétét, amely támogatást nyújtott sok szegénynek és becses szolgálatot tett a zsidó irodalomnak, Gothával folytatott hosszú pereskedése vitte a remlás felé. Az ezzel járó izgalmak felőrölték Cipóra férjének egészségét, sietteték halálát. Ura elhunytá után a tönkrement özvegy Berlinbe költözött gazdag, tekintélyes gyermekeihez, akiknek körében 1759 november 18-án hunyt le örökre szemeit.²⁹

Goldziher Esperanza leányának, Cipórának utódai a XVIII. század alkonyatán a porosz főváros zsidó társadalmának legfelsőbb rétegéhez tartoztak, „aufklärista” írók, tudósok, művészek fordultak meg náluk. A berlini ház sokat magasztalt szellemi színvonalát, finom ízlését Cipóra női lezármazottjai magukkal vitték Bécsbe. Fanny, báró Arnstein Nátán Ádám felesége (szül. 1759 november 29, megh. 1818 június 8.) és Cecilia, báró Eskeles Bernát neje (szül. 1760, megh. 1836 április 27.) — héber nevében Goldziher Esperanza leányának neve öröklődött — Bécs társadalmi életének ünnepeit irányítóivá váltak.³⁰ A bájos, felette rokonszenves Arnstein Fanny báróné szalónja a bécsi kongresszus alatt a legelőkelőbb arisztokraták, diplomaták, költőknek volt gyülekező helye.³¹

Arnstein Fanny lényét bámulóinak egyike következően festette meg:

„Eine hohe, schlanke Gestalt, strahlend von Schönheit und Anmuth, vornehmen Tons und Betragens, lebhaften, feuerigen Ausdrucks, scharfen Verstand und Witz mit fröhlicher Laune vereinend, nicht ohne Belesenheit, und frem-

²⁶ Grunwald: Hamburgs deutsche Juden, 250 ol., 1233.

²⁷ Dr. David Kaufmann: Aus Heinrich Heine's Ahnen-saal, 300; Grunwald i. m. 150 ol. 1230. szám alatt téves a Dessaubá való utalás.

²⁸ Dr. Max Freudenthal: Aus der Heimat Mendelssohns (Berlin, 1900), 135.

²⁹ Freudenthal i. m. 137—138. Cipóra férje, Wulff Élija 1723-ban a saját költségén adott ki héber könyvet Jessnitzben, ahová áthelyezte az atyja alapította nyomdát.

der Sprachen wie der eigenen mit Meisterschaft kundig."

Goldziher Esperanza leánya, Cipóra utódainak sorában kimagaslott a *zeneköltészet halhatatlan mestere, Mendelssohn-Bartholdy Felix* (szül. 1809 február 5, Hamburgban, megh. 1847 november 4, Lipcsében).³²

Mialatt a Goldziher nőág hajtásai Berlinben és Bécsben a jószerencse örömét, ragyogását élvezhették, a császárvárostól nem messze, a magyar határon fekvő Köpcsényben, melynek Kittsee a német neve, az élet nehézségeivel küzdöttek a *hamburgi Goldziher törzs egyenes leszármazottjai fiágon*. Az *Eszterházy hercegeknek ezen a birtokán*, az úgynevezett „hét község“ (*Sebá kehiloth*) egyikében, *Goldziher Eljárum Gottschalk fia Mózes gyökeredzett meg, aki a Goldziherek magyar ágának megalapítója*.

Felderítésre vár, hogy Goldziher Mózes miért szakadt el a Hanzavárostól? Vajjon a Magyarországra széledt hamburgi zsidó gyarmatban esetleg rokonai voltak-e, akik magukhoz hívták, vagy felszólításuk nélkül a maga elhatározásából követte nyomukat, hogy közelükben keresse boldogulását? *Hamburg és Magyarország zsidói közt a nagy távolság ellenére összeköttetés állott fenn már a XVII. század végén*. Kismartoni zsidó kereskedő Hamburgban és Lipcsében szerezte be árúit;³³ a kismartoni Kóhén Izsák ben Jakab 1721-ben Altonában járt, hogy ott magyarázattal kiadja a peszachi Hágádát. A XVIII. század első felében Hamburg és Hamburger nevűek, ami rávilágít származásukra, Magyarország nyugati vármegyéiben szálltak meg. A pozsonyi zsidók 1727-iki összeírása megemlíti, hogy körülbelül 1717-ben költözött Amsterdamból Pozsonyba a bécsi Sinzheim bankár és hadseregszállító könyvelője, Joachim Hamburger³⁴ és felesége Rachel. Joachim fia, az 1727-iki conscriptióban feltüntetett József nyomtatta Amsterdamban 1757-ben Schwab Menáchem Mendellel együtt a Vikuach Jájin-t. Ugyancsak Amsterdamból érkezett Pozsonyba 1721 táján Volff Hamburg és neje Lea. 1717 felé jött Pozsonyba David Marcus Hamburg és frankfurti származású felesége Lea. Ugyancsak hamburgi származású volt a Pozsonyban élő Marcus Arnsteinernek Salamon nevű tanítója és a frankfurti Moyses Drach Freundl nevű felesége, ki 1717-ben telepedett le Pozsonyban.³⁵ A pozsonyi temetőben porlad a hamburgi Izsák jámbor, jótékony Rebeka leánya, ki 1727 május 24-én halt meg.³⁶

³⁰ Goldziher Esperanza leszármazottjai Berlinben, Bécsben, Freudenthal i. m. 147—152, 282—283 és dr. Bernhard Wachstein, *Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien*, II. (Wien 1916), 368, 462.

³¹ A két nővér jellemrajza, M. Kayserling: *Die jüdischen Frauen* (Leipzig, 1879), 220—227; Nahida Remy: *Das jüdische Weib* (Leipzig, 1892), 242—250; Dr. Samuel Krausz: *Geschichte der isr. Armenanstalt in Wien* (Wien, 1922), 81—82; Max Grunwald: *Vienna* (Philadelphia, 1936); *Nachträge zur Geschichte der Juden in Österreich* (Wien, 1936) Wachstein-rész 70—72, Taglicht-rész 62—71. A berlini társasági életéről Ludwig Geiger: *Die jüdische Gesellschaft Berlins im 18. Jahrhundert* (Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur, Berlin, 1898), 190—215.

³² Mendelssohn-Bartholdy Felix leszármazása, Freudenthal i. m. 282.

³³ Magyar Országos Levéltár, Cancelláriai fogalmazványok 1707 okt. 4.

³⁴ Az 1736-iki pozsonyi összeírásban a hamburgi Joachim Hamburger kiskereskedő; Dr. B. Wachstein a Hugo Gold által kiadott *Die Juden und die Judengemeinde Bratislava* megbízhatatlan gyűjteményében, 81—83.

³⁵ Az 1727-iki conscriptio Magyar Országos Levéltár, Acta particularia No. 43, 1727 okt. No. 56.

³⁶ Weisz Izsák: Ábné béth hájócer (Paks, 1900), 901, 23. sz.

Hamburgból rajzó zsidók útja nemcsak Pozsony felé, hanem máshova is irányult Magyarországon. *Budára vándorolt a tudós Chálfán Józua ben Gerzson*; ³⁷ a Chálfán név foglalkozást jelent, Chálfán-nak hívták héberül a pénzváltót, a bankháztulajdonost. *A budai Chálfán-Hamburger Józsuának fiát Aron Juda Lőböt*, ki rabbitanácsosként működött Prágában, *1751-ben rabbinak választották a sopronmegyei Németkeresztúron, Deutschkreutz-on, a ghettó nyelvén Célemben*. ³⁸ Józua fivére, Izsák volt talán az a jeles tudós s rabbi, kinek Hamburger Menáchim Cevi nevű fia Zalaszentgróton viselt rabbihivatalt, ahol 1806 augusztus 16-án fejezte be életét. ³⁹ A németkeresztúri rabbi nővére Rebeka (meghalt Kismartonban 1772 május 1) felesége volt a szintén Hamburgból eredt Kohén Ázriel ben Chájjim kismartoni rabbitanácsosnak. ⁴⁰

Nem állapítható meg, hogy Goldziher Mózes ezekhez a kultúráltnak, a német városi életet a magyar vidékkel felelő zsidókhoz vérségi kapcsolat fűzte-e, ami befolyásolhatta, hogy utánuk induljon.

Zsidók a XVIII. században nem költözökdhettek szabadon Bécsbe. A megtelepülés nehézségei okozták, hogy a korlátolt számú bécsi zsidó nagykereskedők és szállítók hatalmas gazdasági gépezetüknek ⁴¹ külföldön toborzott alkalmazottait, bevásárlóit részben magyar földesurak birtokain helyezték el, ahol nagylelkű védelmet kaptak. Valószínű, hogy Goldziher Eljáku Gottschalk fiát, Mózes szintén bécsi nagykereskedőház vonta Hamburgból bevásárlónak Köpcsénybe, ahol nem érte az a sok zaklatás, melynek a Bécsben lakó zsidók a hatóságok részéről ki voltak téve. A főnemesi uradalomban nyugodtabb élet jutott ki neki, mint a Bécsbe szorult néhány hamburgi zsidónak. ⁴²

Goldzieher Mózes — ahogy hivatalos írás közli ⁴³ — *1735-ben jött Magyarországra feleséggel, gyerekkel. Az 1735-iki köpcsényi összeírásban* ⁴⁴ mint *Moises Getschl* fordul elő, aminek jelentése: *Mózes a Gottschalk fia*. Ez a conscriptio Mózes dominus hereditariusának Dánia királyát tünteti fel, ami arra utal, hogy a hamburgi zsidók közül való volt, kikre a dán királyság terjesztette védelmét. Nős, egy kis gyermek atyja volt ekkor. Foglalkozási rovatába bevezették: „Alys Mercus emendas procurare solet, vulgo Unterhandler.” Mások megbízásából végzett bevásárlásokat, üzleti közvetítést Köpcsényben, úgy mint például a morva Salomon Hajjud, aki azért kapta ezt a nevet, mert szénát szállított a bécsi császári istállóknak, a nürnbergi Seligmann, aki gyöngyöket is vett és a prágai Hirschel Prach.

³⁷ Büchler: A zsidók története Budapesten, 244, általa helyreigazítva Magyar Zsidó Szemle XXVII. évf. (1910), 88. a Bacharach-család Magyarországon dolgozatában.

³⁸ Mandl Bernát közölte rabbilevelét a Magyar Zsidó Szemle XVIII. évf., 388—391. Hibás leszármazási táblája: Dr. B. Wachstein: Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Eisenstadt (Wien, Leipzig 1926), 718.

³⁹ Hamburger Menáchém Ceviről Dr. Richtmann Mózes i. m. 51.

⁴⁰ Sír feliratok Sándor Wolf—Dr. B. Wachstein, Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Eisenstadt (Wien 1922), 81, 137. o.

⁴¹ A bécsi zsidó nagykereskedőkre és alkalmazottaikra vonatkozóan: Dr. Max Grunwald, Samuel Oppenheimer und sein Kreis (Wien, Leipzig 1913); Dr. J. Taglicht: Nachlässe der Wiener Juden im 17. und 18. Jahrhundert (1917); Dr. B. Wachstein: Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien. II.

⁴² A. F. Pribram: Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien (Wien, Leipzig 1918) I, 335, 338, 405.

⁴³ Magyar Országos Levéltár, Helytartósági osztály, Conscriptiones Judaeorum.

Midőn Goldzieher Mózes megvetette lábát Köpcsényben, itt 61 zsidó családfő lakott, néhányan tulajdon házukban. Goldzieher Mózes többedmagával az uradalmi kúriában bérelt lakást. A családok túlnyomóan magyar származásúak voltak: magyar 36, morva 15, cseh 5, németbirodalmi 3, lengyel 2. Legnagyobb részük kereskedéssel foglalkozott, portékájukat nyitott boltokban árusították vagy faluztak vele lovon s batyukban; nyersterményeket, ezüstöt, rezet vettek. A szabó, üveges, pálinkafőzőiparon kívül kenyérkeresetet nyújtott nekik a tanítás, levélhordás, főzés. Az egyik abból élt, hogy lakodalmakon tréfákat űzött. Gyermekeitől eltartott, foglalkozás nélküli, koldus mindössze 4 volt. Tíz özvegyasszony élt a zsidó községben, akik közül heten csipkét, paszományt készítettek.

A község élén a lengyel Lazarus Abraham rabbi állott,⁴⁵ az iskolarektort Majernek hívták.

Ebbe az idegen humuszbá, a hamburgitól teljesen elütő környezetbe plántálódott be Goldzieher Mózes.

Az 1771-iki mosonvármegyei conscriptio tollhibával Moyses Haimburger-nek nevezi Goldzieher Mózes, háztartásában feleséget és egy 14 éves fiút talál, kenyérkeresetéről megjegyzi: Attritas vestes distrahit, nullum lucrum habet. Az 1774-ben készült köpcsényi összeírásban, mely 83 zsidó családról tud, 336 lélekszámmal, Moyses Hamburger feleségének neve „Chajle Moyses“. Ebben az összeírásban megjelenik már Mózes fia is: Libman Moyses feleségével Rejle-vel és három 16 éven aluli fiával, foglalkozása gyapju- és bőrkereskedés.⁴⁶

Goldzieher Mózes magas kort ért el;⁴⁷ az 1786-iki dátumot viselő családi okmány Mózes neve mellé a halottnak kijáró eulogiát illesztette.

Az örök nyugalomra tért Goldzieher Mózes fiáról családi értesítőként az a felette érdekes okmány számol be német nyelven, mely Baum Hierschl Dávid köpcsényi rabbi, Reichenstein Wolf Jacob zsidó bíró és Figdor Jacob templomesküdt aláírásával és pecsétjével megerősítve, a köpcsényi zsidók névjegyzékét tartalmazza.⁴⁸ Ennek összeállítása 1787 november 25-én készült, az állandó családnév viselését elrendelő császári patens végrehajtásakor. Ebből a hivatalos iratból kitűnik, hogy a köpcsényi hitközségben, melyben akkor 90 zsidó család élt 384 lélekszámmal, három Goldzieher családfő lakott. Ott éltek:

Goldziher Carolus — a ghetto jegyzője Golzihr Krolesznek írta — Rebeka feleségével és Maria leányával. Az akta tudósítása szerint Goldziher Carolust a ghetto-ban Kalman Lebl-nek hívták, aki nem lehet más, mint Goldzieher Mózes fia Kalonymos Kálmán Júda Löb.

Goldziher Philipp és felesége Rela, akit a jegyzék „Renatta“-nak nevez, valamint „Feischl, Natten Jakob“⁴⁹ fiaik, továbbá három leányuk: „Hane, Pessel, Heye“. Ez a „Philipp Goldzihr“ azonos Goldzieher Mózes fiával, Jómtób Lipmann-nal.

Az okmányban a harmadik Goldzieher családfő „Efroim Hamburger“ és neje „Lehe Helena“. Gyermeük nincs feltüntetve, mert fiatal házaspár voltak.⁵⁰ Hamburger Efrájim, épügy testvére Ábrahám, akit az okmány kihagyott, fiai voltak Goldzieher Jómtób Lipmannnak.

⁴⁴ Magyar Országos Levéltár, Urbaria et conscriptiones fasc. 2, no. 71.

⁴⁵ Sírfelirata Mózes Eliezer ben Ábrahámnak nevezi, L. Moses: Inschriften und Urkunden aus den Sieben Gemeinden, 6.

⁴⁶ Magyar Országos Levéltár, Helytartósági osztály, Conscriptiones Judaeorum.

⁴⁷ 1777 január 30. családi okmány öregnek jelöli.

Jómtób Lipmann fia, Nátán Jakab, Pozsonyban telepedett meg; az 1828-iki pozsonyváraljai conscriptióban Goldszir Natan néven fordult elő 2 fiúval, foglalkozásának megjelölése: Factor.

Goldzieher Mózesnek Jómtób Lipmann és Kalonymos Kálmán Juda Löb fiain kívül Lea nevű leánygyermek is volt; férjét Juda ben Józsefnek hívták, szintén Köpcsényben lakott, melynek virágzó zsidó községe 1786-ban házat vásárolt kórház céljára.⁵⁰

A két fiú és családja Köpcsényben generációkon át bõrgyártást és kereskedést űzött, ami szerény megélhetést nyújtott nekik, de azért módot adott, hogy házat szerezhessenek ott. A feldolgozott bõröket Ausztriában és Magyarország különböző városaiban hozták piacra az üzlettársaságba tömörült családtagok, kiknek becsületességét, emelkedett szellemi színvonalát lakóhelyükön túl is elismerték. A „chábér“-adományozó oklevél, melyet Jómtób Lipmann völegénysége idején Deutsch Manáchem Mendel köpcsényi rabbittól 1762 június 13-án kapott, így jellemzi Jómtób Lipmannt: „*tisztelni való, a vallás szavaira figyelő, a Szentírás ismeretében fokot elért fiatalember*“. Kálmánról, ennek lakodalma előtt az Ungarisch-Bródból származott Baum Cevi Hirsch köpcsényi rabbi megállapította: „*ősei nyomdokain halad útján, igazsággal övezi magát és egyenesek bölcsességében szerzett birtokot*“.⁵¹

Hiába dolgozott mozgékonyan, nem tudott Köpcsényben nagyobb jólétre vergõdni a család, de elérte, hogy megbecsüljék. Intelligenciája és nem vagyona emelte ki a tömegbõl a családot, mely olvasni, ismereteket gyûjteni szeretett. Bár elmélkedésre hajlamosok, mûvelõdõk, tisztalátásúak voltak ezek a falusi Goldzieherek, ahogy a családi írásaikból kitetszik, vonzódtak a miszticizmushoz, amulettel varázserejében hittek.

1752 augusztus 10-én született Goldzieher Kalonymos Kálmán Juda Löb — születési adatait a pozsonyi Mandl-Theben Wolff circumcisióális könyve tartalmazta.⁵² Hamburgból eredt atyja hamburgi származású családdal házasította össze. Németkeresztúron viselt rabbi állást Chálfán-Hamburger Áron Löb, akinek Rebeka unokáját, Hamburger József Chájjim ház- és földbirtokos leányát, jegyezte el 1777 január 30-án Goldzieher Kálmán. Szerződésbe foglalták, hogy a völegénynek 400 rénes forintot, kelengyét ad apja és a menyasszonynak jegyajándékot; a leánynak pedig 330 rénes forint lesz a hozománya, amelybõl, a szokásos tizedet leszámítva, tisztán 300 forintot visz férje házába. A fiatalasszony ezenkívül hétköznapi és ünnepi ruházatot kap szüleitõl. Az 1777. fõünnepet követõ újholdnapra tüzték ki az esküvõt, melynek költségeit németkeresztúri szokás szerint a völegény és menyasszony szülei viselték. Néhány évre a lakodalom után, 1782 június 11-én fejezte be életét a németkeresztúri rabbi.⁵³

⁴⁸ Moson vármegye levéltára 1788. évi fasciculus, 1140. szám.

⁴⁹ Nátán Jakab 1801-ben még nõtlen volt.

⁵⁰ Moson vármegye levéltára, 1786, 259. sz. jegyzõkönyv.

⁵¹ A családi írások közt. A régi családi írásokat, okmányokat, melyek a XVIII. századig nyúlnak vissza, dr. Goldzieher Ignác halála után fia, dr. Goldzieher Károly mûegyetemi professzor gyûjtötte össze. A családra vonatkozó adatokat, ha nem idézem a forrást, ezekbõl az írásokból, okmányokból merítettem.

⁵² Fent: Magyar Országos Levéltár Acta Judaeorum 1760; no. 101 R. Ahron Löw von Hamburg-nak nevezi. Róla Dr. Richtmann Mózes, Landau Ezekiel, prágai rabbi és a magyar zsidók, 37.

Magára tartó patricius zsidó család régente arra törekedett, hogy a templom férfi- és nőosztályán állandó ülőhelye legyen. A köpcsényi zsinagógában ilyennek voltak tulajdonosai a Goldzieherek. Goldzieher Kálmán 1800-ban templomülését elcserélte a Heine Henrik atyafiságához tartozó Méir ben Michellézerével.

Atyafiak összeházasodása a Goldziehereknél gyakori eset volt. *Goldzieher Jómtób Lipmannak fia Vitus Srágó Feis Phoebus* 1800 február 23-án eljegyezte *Goldzieher Kalonymus Kálmán Júda Löb és Rebeka* leányát, *Mária Mirjám Debórát*. Az eljegyzési szerződésben megállapodtak a szülők, hogy a vőlegénynek apja kiházásításként 200 rénes forintot ad a tizeden kívül, ünnepi és hétköznapi ruházatot és a menyasszony részére 100 rénes forint értékű jegyajándékot. A menyasszony apjától 400 rénes forintot kap a tizeden kívül és, ahogy az eljegyzési szerződések állandó szövege hangzott, ünnepi és hétköznapi kelengyét, fátolokat, általvetőket, ágyat huzatokkal és a vőlegény számára fehér főünnepi halotti-köntöst tálisszal. A fiatal párt a menyasszony apjának asztala tartja el két éven át. Az esküvői költségeket a menyasszony szülei viselik. A lakodalmat 1801 október 7-én tartották. A Goldzieher-család nemzedékeiben sokszor visszatérő Mária és a héber Mirjám Debóra név amolyan lélekvándorlási stációja Goldzieher Vitusnéknak.

Goldzieher Kálmán Júda Löbnek fia — Mária Mirjám Debóra fivére — *Hermann, héberül Aron Mózes Cui Hirsch*, 1807 május 7-én eljegyezte *Goldzieher Efrájim* leányát, *Málkát*. Az eljegyzési szerződésen a családtagok Hamburg, Hamburger és Goldzieher néven szerepelnek. Az esküvő 1809 január 22-én történt.

Kálmánnak ugyancsak gyermeke *Dávid Bär és Cipóra*, akit 1813 május 18-án *Izsák ben Izráel Züss* vett feleségül. *Goldzieher Dávid Bär* 1816 december 12-én tartotta esküvőjét Pozsonyban *Goldschmidd Córéf Mordecháj ben Chájimnak Eszter* leányával.

Goldzieher Hermann Cheile leányát 1836 június 16-án vette feleségül a prágai születésű *dr. Wehle Jechiél ben Salamon* nyírhatóri orvos, *Gütl* leányát 1845 március 2-án Pesten a csákkberényi *Grünfeld Júda Löb ben Izsák és Cháná (Fanny)* leányát Vácott 1848 június 15-én *Rosenberg Élijás ben Sámuel Jehuda*.

Az 1828-iki köpcsényi összeírás a következő „Goldzieher” hozzátartozókról számol be: Moises, Vitus, Abraham, Mauritius. A legmódosabb Vitus, akinek két cselédleánya volt háztartásában. A conscriptio megemlíti Moises Hamburger zsellért is, aki valószínűleg nem tartozott a családhoz, mert ekkor a család többé nem használta régi származási helyének nevét.

Goldzieher Kálmán hosszú életkort ért el. 1830 május 18-án elkészítette Köpcsényben héber végrendeletét, melynek bekezdése magyar fordításban:

„Gyűljetek össze gyermekeim, hallgassatok apátokra! Megöregedtem, nem tudom halálom napját és nincs ember, ki sejtethné, hogy mit szül a nap. Ha elérkezik elrendelt időm, hogy lelkemet követelje, esetleg, — ami távol maradjon — hirtelen ragadnának meg a halál kötelékei és így nem bírnék rendelkezni házam felett, hogy békés legyen pihenésem és hogy ne legyen viszály, összekülönbözés — amitől megóvassam — leszármazottaim és feleségem örökösei közt, megkövetem fiaimat és leányaimat, hogy ne ítélkezzenek felettem, mondván: Az öregnek

⁵³ Sîrfelirata L. Moses, Inschriften und Urkunden aus den Sieben-Gemeinden (Jahrbuch der jüdisch-literarischen Gesellschaft XVIII, XIX. évf. no. 15. és a tárgymutatóban.

agggkorában nem volt értelmessége, mert hisz igazsággal, méltányossággal, tiszta ésszel és készséges lélekkel teszem rendelkezéseimet.” Egész vagyonát, az ezüst, cinn, ólom, vas- és réztárgyakat, az ágyneműt, a ruhákat, a templomi férfi- és nőüléseket Hermannra hagyja, aki évek óta atyját és meghalt anyját eltartotta, ruházta és fizette adójukat, amely kiadások körülbelül 2000 forintra rúgtak. Hermann tartozik továbbra is gondját viselni apjának és temetési költségeit kifizetni. Hermannnak jogában áll odaadni Cipóra nővérének azt a templomi ülést a köpcsényi régi női traktusban, melyet Kálmán felesége szándékozott Ciporának ajándékozni. Ha megcselekszi boldogult anyja akaratát, jó és szép dolog lesz, de ha nem, nincs rajta követelni való.

A köpcsényi család tekintélyét fokozta *Jómtób Lipmannak fia: Goldzieher Vitus*, kinek tudományos felkészültségét Baum-Broda Cebi Hirsch köpcsényi rabbi 1816 október 6-án a „Mórénu“ címmel tüntette ki, ugyanő később abba a háromtagú kuratóriumba delegálta, melynek megbízatása volt, hogy Baum-Broda tudományos munkáit sajtó alá rendezze. A kuratórium felügyelete alatt 1822-ben Bécsben Anton Straussnál jelent meg a rabbi kéziratban hátrahagyott műveinek első része, a családjogra vonatkozó: Erec Cebi, Teómé Cebijjá. A Goldzieher család még őrzi Baum-Broda testamentumát, mely érdekes hírmondója a vidéki magyar rabbi magánéletének a XIX. század elején, valamint a végrendelettel kapcsolatos elszámolást, melyből kitűnik, hogy a zsidó könyvek elmaradhatatlan magasztaló approbációit valaha nem ingyen osztogatták, hanem azokat megfizették.⁵⁴

Goldzieher Vitus gazdag könyvtár felett rendelkezett, melynek túlnyomó része rabbi fiához, Méir Hirsch Henrikhez, töredéke unokája dr. Goldziher Ignác héber bibliothekájába és ennek halála után a jeruzsálemi héber egyetem könyvtárába került. Vitus nem pusztán könyveket gyűjtő, hanem azokban el is mélyedő, áldozatkész, önérzetes ember volt, akiről Popper Lőb köpcsényi rabbi 1827-ben azt írta: „községünk legkiválóbbja“, a híres Schreiber Mózes pozsonyi rabbi pedig barátjának, előkelőnek, magasrendű tudósnek nevezte. A nagyapa emléket unokái: dr. Goldzieher Vilmos és dr. Goldziher Ignác, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem professzorai meleg kegyelettel idézik naplóikban. Dr. Goldzieher Vilmos naplójának⁵⁵ rávonatkozó sorai:

„Mein Vater Isak Goldzieher war der jüngste Sohn eines nur mässig bemittelten jüdischen Kaufmannes Vitus Goldziher, dessen Hang zu den jüdisch-theologischen Studien noch heute gerühmt wird. Er hatte meinem Vater nichts hinterlassen, als den Respekt vor den Studien, den er dadurch zu bezeugen wähnte, dass er seinen Erstgeborenen⁵⁶ schon in der Wiege den Wissenschaften widmete, welchem Vorsatze er auch getreulich, soviel es an ihm, dem bescheidenen Manne lag, nachkam, in dem ihm in der Zukunft keinerlei Opfer für diesen Zweck zu gross war... Ich bemerke, dass auch die anderen drei Söhne

⁵⁴ Baum-Broda rabbi két végrendeletet készített, mindkettő a Goldziher családi iratok között fekszik, az egyiket bécsi példány alapján hibásan közölte Dr. B. Wachstein, a Jüdisches Archiv XVIII. évfolyamában (1927 dec. szám. 1—7 old.) Hirsch Brodas letzwillige Verfügung über seinen literarischen Nachlass címmel. A moson vármegyei levéltár 1788. évi fasciculusának 1140. sz. okmányában Baum-Broda rabbi feleségét Ester-nek hívták, két fiuk volt: Moyses Wolff, Jacob és két leányuk: Dawora, Táltze.

⁵⁵ Román Aurélné Goldzieher Klára, a professzor leányának birtokában.

meines Grossvaters, von denen der Eine Rabbiner⁵⁷ ward, eine ebensolche Ehrfurcht vor den Wissenschaften überkamen; doch ausser meinem Vater gelang es nur einem von ihnen, dem Aeltesten,⁵⁸ seinen Sohn den Studien zu widmen — es ist dies der namhafte Orientalist Ignaz Goldziher, einer der gelehrtesten und originellsten Männer, die mir in meiner Laufbahn vorgekommen sind.“

Dr. Goldziher Ignác nagyatyját következően szemléteti naplójában:⁵⁹

„Nach den Schilderungen, die mir alte Herren boten, die meinen Grossvater in seinen Blüthejahren kannten, muss er ein wackerer, tugendhafter, in seinen Gesinnungen strenger Mann gewesen sein. Für den Reichthum seiner Kenntnisse in der jüdischen religiösen Literatur, habe ich selbst manches Zeugniss in Händen. Der Grundstock meiner jüdischen Bibliothek hat bereits auf dem Bücherbrett meines Grossvaters, eines einfachen Handelsmannes gestanden. Meine Eltern hiengen mit seltener Pietät an seinem Andenken. Bis an ihr Lebensende gedachte meine Mutter Tag für Tag ihres biedereren Schwiegervaters und seiner menschlichen Tugenden, des Schutzes, den ihr sein gerechter Sinn in der Fremde gewährte. Für meinen Vater war das Andenken seiner Eltern Gegenstand eines wahrhaft religiösen Kultus. Als ich auf meiner ersten Studienreise im Oktober 1868 in Berlin anlangend, meine Schreibmappe öffnete, fand ich in derselben einen in hebräischer Sprache abgefassten Wunsch meines Vaters, solange ich lebe, an den Sterbetagen seiner Eltern für ihr Seelenheil zur lernen und zu beten, ein frommer Wille, dem ich bis zum heutigen Tag unverbrüchlich nachgekommen bin und den ich bis an mein Lebensende heilig halten werde.“

Goldziher Adolfnak a naplóban említett, 1868 október 5-ike éjjelén kelt levele fennmaradt; kérése teljesítését hogy is tagadhatta meg Goldziher Ignácnak szülői megbecsülésre beállított lelke, mely már gyermekkorban, 1862 április havában, meglepő héber stilisztikai készséggel megható fogadalmat vetett papírra, melyben a tizenkettedik évéhez közeledő fiú jószántából kötelezi magát, hogy mindig követni fogja az apa s anya tiszteletét megparancsoló szentírási ígét. A vérben öröklődött családias érzés jutott szóhoz ebben a fogadalomban, nem csupán a szüleinek áldozatait méltányolni tudó gyermek hálája.

Goldzieher Vitusnak Lea leányát 1821 február 25-én eljegyezte Fuchs-Löwy Izsák, Árjé Jehuda veszprémi rabbi fia. A hercegi uradalom 1818 óta korlátozta a zsidó házasságokat, ezért Vitus folyamodványt intézett herceg Eszterházy Miklóshoz, melyben előadta: „Meine Tochter mit Isaac Löwy aus Wessprim schon durch drei Jahre versprochen, dessen moralische einzig gute Erziehung allgemein bekannt ist, und ausser seinen vielen an Tag gelegten Kenntnissen auch ein ansehnliches Vermögen besitzt, wodurch ich glaube, als redlich gutdenkender erfahrener Vater, meine gute Tochter glücklich zu machen.“ A kismartoni uradalmi igazgatóság 1823 augusztus 19-én adta meg az engedélyt, hogy „Lene Goldzieher“, leánya „des Vitus Goldzieher Schutz- und Handelsjuden der Herrschaft Kittsee“, házasságot köthessen „mit dem Wessprimer Rabbinersohn Isac Levi“. Az esküvőt 1824 április 29-én tartották; házasságukból származott Löwy Jakab bécsi kereskedő, ki a Strasser-családból nősült és Löwy Hanna (Cheile), akit 1844-ben nagybátyja vett feleségül.

⁵⁶ Dr. Goldzieher Vilmos.

⁵⁷ Goldzieher Méir Hirsch Henrik.

⁵⁸ Goldziher Adolf.

⁵⁹ Dr. Goldziher Károly írta.

Goldzieher Vitusnak *Cheile-Anna* leánya 1825 december 22-én férjhez ment a pozsonyi előkelő *Lemberger-Lwow-család*⁶⁰ tagjához, *Chájim ben Menáchém Mendelhez*. A fiatal asszony hamar özvegységre jutott, 1828 szeptember 21-én lett második férje a *pozsonyi Frankfurter Dávid ben Gerzson* bórkereskedő,⁶¹ ki egykorú nyilatkozatában *Cheile* kelengyéjének ezeket az ékszereit sorolta fel: „Eine goldene Schlangerkette, ein Venezianerkettl, eine goldene Frauenuhr mit Schmelz, zwei goldene Allianzringl mit Rauten, ein Diamantring mit ein Stein, ein silberfiligrangearbeitetes Kuvertl.“ *Cheile-Anna* apósa ékszerrel kereskedett, házidsője volt herceg Grassalkovics Antalnak.⁶² *Frankfurter Gerzson* leszármazottja báró Kornfeld Zsigmondné *Frankfurter Betti*.

Goldzieher Vitus legidősebb fia *Adolf* volt (született Köpcsényben 1811 január 20, meghalt Pesten 1874 május 10), ki az *Aron Jómtób Lipmann* héber nevet viselte és családi névül a *Goldziher-t* használta. Goldzieher *Adolf* szorgalmasan hallgatta *Schreiber Mózes* pozsonyi rabbi előadásait, aki a „chábér“ címet adományozta neki 1828 február 27-én és ugyanebben részesítette őt az előző év szeptember 28-án a stomfai származású *Popper Löb* köpcsényi rabbi is. Mindketten kiemelték tudásvágyát, szorgalmát, vallásos érzését és hogy elfordul a fiatalság világi élvezeteitől, csapodárságaitól.

Goldzieher *Adolf*nak mosonvármegyei helységből választott élettársat apja, *Rajkáról*, melynek német neve *Ragendorf*. Itt a XVIII. század végén híres rabbi tevékenkedett, *Horowitz Mayer Perl*,⁶³ az általa vezetett gyülekezetben élt a levita „*Marcus David Tettinger*“, aki 1788-ban, II. József családnevet elrendelő patense következtében a *Berger* nevet vette fel. Az ekkor szerkesztett hivatalos névjegyzék *Berger Marcus* feleségét *Malke*-nek, németül *Maria Anná-nak*, fiait *Mayer Marcus, Jacob, Isaac-nak* nevezi.

Berger Márkusz fia, Izsák hévvel vetette magát a zsidó tárgyu tudományra és ebben már ifjúságában hirre tett szert. Valaha a gheztóban a gazdag becsvágyának tekintette, hogy tudásban jeleskedőt szemeljen ki vejéül és lehetővé tegye neki, hogy anyagi gondoktól felmentve, tovább bűvárkodhassék. Ebben leli okát, hogy a *trieschi Weinmayer Becálél, Teréz leányát* — alighogy 14 éves lett — összeházásította a *rajkai jóhírű Berger Izsákkal* és abban az időben szokatlanul nagy hozományt adott neki, 4000 pengő forintot, valamint fiúgyermeket megillető egész juszt fekete bankócédulában.⁶⁴ Az esküvői ünnepség 1811 június 27-én Köpcsényben folyt le, a fiatal pár otthonát *Rajkán „in Domo Postali“* rendezte be, melynek neveztessége volt, hogy *ebben a postaépületben időzött I. Napoleon császár és itt váltottak neki lovakat*. Ez a jelenet mélyen bevésődött *Berger Izsák* emlékébe és még utódjai előtt is gyakran fordult a beszélgetés arra a pillanatra, mikor a hódító legendás alakja feltűnt abban a faluban, hol a zene-

⁶⁰ Die Familie Lwów, Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft der Judentums, 72. évf. (1928). 487—499.

⁶¹ Az 1828-iki pozsonyi összeírásban: Quaestor Coriorum habet fornicem.

⁶² Dr. Faragó László budapesti ügyvéd, szociálpolitikai író közlése. Dr. Faragó unokája *Frankfurter Sámuel*-nek, ki a köpcsényi *Strasser Katalint*, *Goldzieher Izsákné Strasser Julia* nővérét bírta feleségül.

⁶³ Moson vármegye levéltára, 1788. évi fasc., 1140. szám. *Marcus Horowitz Juden Rabiner à Rackendorf* 1788 január 13-án írta alá a névjegyzéket.

⁶⁴ A *rajkai Berger-családra* vonatkozó régi írásokat ennek leszármazottja, *Bogdán Rezső* budapesti nagykereskedő, mexikói konzul őrzi.

művészet óriásának vérségéhez tartozók is laktak, Liszt Lőrinc kovácmester és Liszt Ádám gazdálkodó.⁶⁵ A családban, a Berger-otthon közelségében megcsodált Bonaparte-nak neve és ennek révén a csatáiról, győzelmeiről szálló hír beszövedött a gyermekek fantáziájába, úgyhogy amikor az egyik fiú 1847-ben anyjához írt levelében életküzdelmét vázolja, fellengősen napoleoni csatákkal hasonlítja össze.

Berger Izsák nyersterményüzlettel foglalatzkodott. Éveken át — 1839-ig, midőn szervezetét betegség támadta meg — a pozsonyi König Ábrahám cég megbízottja volt Rajkán, de az üzletet tulajdonképpen felesége vezette, mert a férj idejének javát tudományos könyvek mellett töltötte. Ennek az ideális magaslatra feltörekvő módos embernek *Katharina — Gütl leányát* (szül. 1814 szept. 24-én, megh. Budán 1884 május 3) vette feleségül *Köpcsényben 1838 október 2-án Goldziher Adolf*. A fiatal asszony kelenyén kívül 700 forint hozományt — 3 ezüsthuzsast egy forintba számítva — és 1050 forintnyi jövőbeli apai jussal biztosító írást kapott. A fiatal pár az eljegyzési szerződés szerint egy évig egykenyéren és közös fedél alatt élt Goldzieher Vitussal.

Nagyatyjáról, Berger Izsákról ezt az ismertetést adja naplójában Goldziher Ignác:

„Ich selbst erhielt den Namen des mütterlichen Grossvaters, Isak Berger, eines in Raggendorf (Rajka) lebenden Mannes, der bei seinem kaufmännischen Berufe Tag und Nacht dem jüdischen Studium oblag und so wie mein väterlicher Grossvater zu den grossen Gelehrten in freundschaftlicher Beziehung stand, welche die Rabbinatsitze des Pressburger und Wieselburger Komitats schmückten. Wenn ich von diesem Namensahn die ihm nachgerühmte Gefühlslosigkeit für alle praktischen Lebensinteressen, seine Liebe für das Studium des jüdischen Gesetzes geerbt habe, so ist auf mich eine seiner grossen Vorzüge nicht übergegangen: seine herrliche Kalligraphie, die weit und breit in den „sieben Gemeinden“ berühmt war und deren Proben ich unter den Denkwürdigkeiten meiner Vorfahren bewahre. Eine Krankheit führte ihn zu seinem Bruder nach Tétény, wo er starb und begraben wurde.“

Goldziher Adolf 1842-ben megvált a lassanként elnéptelenedő, a lakóit nagyvárosokba szétesztő Köpcsényből, ahol a hitközség számottevő tagjaként s a Szentegylet vezetőjeként szerepelt. Új lakóhelyül Székesfehérvárt választotta, mely a török uralom megtörése óta privilégiumának jogára támaszkodva sokáig nem engedett területen zsidókat megtelepedni. Az óbudai és lovasberényi zsidók többekkel együtt panaszt emeltek a Helytartótanácsnál, hogy Székesfehérvár gátolja kereskedésüket, türelmi adót szed tőlük és még az éjjeliszállást is megvonja tőlük.⁶⁶ II. József kormányzatának türelmes szelleme se hatott a szabad kir. városra, hogy 1783-ban bevegye a Fehér megyében már 23 esztendő óta lakott csóri árendás zsidót, Izrael Gottlieböt, Saphier M. G. humoristának nagyatyját, aki inkolátusért folyamodott.⁶⁷ Később egy zsidóval mégis kivételt tett,⁶⁸ Stern Chájjimnak hívták, aki az átvonuló és a vásárookra érkező zsidóknak traktériát nyithatott. A városi tanács 1837-ben már hajlandónak mutatkozott, hogy régi merev álláspontját feladja és bizonyos feltételek mellett a zsidók előtt feltárja kapuját.⁶⁹ Az utat az 1840-iki országgyűlés

⁶⁵ M. Orsz. Levéltár, 1829-iki rajkai conscriptio.

⁶⁶ Magyar Országos Levéltár, Acta Judaeorum, Lad. A., Fasc. 10.

⁶⁷ Singer Ábrahám, Magyar zsidó levéltár — Ungarisch jüdisches Archiv, Várpalota, 1899 július, II. füzet, 21—22.

⁶⁸ Dr. Steinherz Jakab, A székesfehérvári zsidók története (Budapest, 1895) 4.

⁶⁹ Jelenkor, 1839. év 12. és 16. szám.

XXIX. törvénycikkelye tette teljesen szabaddá, mely megtörve a sz. kir. városok rideg magatartását, megengedte, hogy a zsidók az országban és a kapcsolt részekben, kivéve a bányavárosokat, bányászati helyeket és ahol ily intézetek vannak, akárhol szabadon lakhatnak. Ez a törvény a magyar faluk zsidó lakosságának egyrészét átfajtotta a zsidóktól üres városokba. A megtelepülő zsidókat Székesfehérvárott nem fogadta az a hűvös, ellenszenves áramlat, mely más megnyílt sz. kir. városban elriasztó kellemetlenségeket okozott nekik. Az ősi koronázó város szívélyessége és kedvezése oly mértékű és annyira jóleső volt számukra, hogy az új zsidó község Kossuth Pesti Hirlapjához küldött nyilatkozatában hálával emlékezett meg erről.⁷⁰

Goldziher Adolffal együtt atyja Vitus is Székesfehérvárra költözött, aki ott hamarosan megrokkant. Kórágány írásba foglalta végrendeletét, melyben meghagyta, hogy köpcsenyi háza adassék el, ennek árából elsősorban betegségének költségeit fizessék és mivel fiai, *Adolf és Méir Hirsch Henrik*, lemondtak a házra való igényükről, a fennmaradó összeg *Nátán és Izsák testvéreiket* illesse avval a kötelezettséggel, hogy amíg Méir Hirsch Henrik nem tudja magát kellően eltartani, hetenként 3 pengő forintot juttassanak neki.

Goldzieher Vitus 1844 január 23-án, néhány héttel azután, hogy *Nátán* fia eljegyezte *Vitus unokáját, Löwy Hannát (Cheile)*, elhunyt.

Goldziher Adolf a székesfehérvári hitközség egyik alapítójaként szerepelt. Fiatal hitközségben, minő a székesfehérvári volt, a mindenfelől összeverődött települők nem tudtak úgy megférni egymással és szokások, intézmények tekintetében megegyezni, mint kijegecesedett tradíciójú régi gyülekezetek tagjai. Emiatt szenvedélyes viszályok színhelyévé lett a hitközség, hol konzervatívok és haladók hevesen csaptak össze jelentéktelen kérdésekben is. 1857 október 15-én Goldziher Adolf résztvett a Ferenczy polgármester által vezetett tárgyaláson, mely megakadályozta, hogy kettészakadjon a hitközség és hogy a bérelt templomhelyiséget ne egy zavargó párt, hanem a hitközség használja.

Székesfehérvárott 1850 június 22-én született Goldziher Adolfnak *Ignác fia*, akit nagyatyja, Berger Izsák után héberül *Jicchák* Jehúdának nevezett és 1852 május 16-án *Mária leánya*; a Goldzieher Vitus héber nevét örökölt *Vilmos* fia (szül. 1847 január 9) gyermekkorában halt meg.

A székesfehérvári Goldziher-ház idővel új lakót fogadott magába, *Goldziher Adolfné anyját, Berger Izsákné Weinmayer Terézt* (meghalt Peste 1875 aug. 17). Férje 1844-ben Tétényben hunyt el, ahova fivére látogatására utazott. Özvegye a magyar szabadságharc befejezése után feloszlatta rajkai és magyaróvári üzletét és *Dávid, Móric* nőtlen fiaival elhagyta Moson megyét; a harmadiknak, *Farkasnak* már családi tűzhelye volt Miskolcon. A két fiatalember Pesten telepedett meg, mely a Bach-korszakban a magyar falvakból és Morva-Csehországból tömegesen húzta magához a vállalkozókedvű, intelligens, vagyonos zsidókat; ugyancsak ide tartott *Berger Izsákné Julia* nővére *féréjével, a gewitschi Beer Nátánnal* — férj és feleség mostohatestvérek voltak —, ki a *pesti Beer-család*⁷¹ *megalapítója lett*, mely Salamon, Berthold, Jaques fiaiban ágazott szét. Mikor Berger Dávid feleségül vette Beer Nátán Ka-

⁷⁰ Pesti Hirlap. 1842 április 24, 137. szám, 291. lap.

⁷¹ Családi névül helyesen a Bär-t kellett volna használniok, mert Beer Nátán atyját Jiszászchár Bär hákóhénak hívták a Bogdán Rezsőnél őrzött családi írárok alapján.

tharina leányát, özvegy *Berger Izsákné* nem fia otthonába, hanem *Székesfehérvárra költözött leányához, Goldziher Adolfnéhoz*. Itt meghitt barátnőre akadt Székesfehérvár legelső zsidó telepésének, Stern Chájjimnak feleségében, a fehértormai Csurgón született Benedikt Márkus nikolsburgi és morvatartományi főrabbi leányában. Az élénkeszű, igen okos nagyanya — középtermetű, fekete hajú és szemű asszony volt — áldásosan tudta befolyásolni Goldziher Ignác kialakuló lelkivilágát. Elbeszélései a morvaországi zsidók életéről, melyben atyja, Weinmayer Becalél a tartomány zsidóságának érdekeit odaadón képviselte, a francia háborúk eseményeiről, a rajkai postaépületben megjelent I. Napoleonnól, a szent szövetségbe tömörült uralkodókról, élénken foglalkoztatták kis unokája képzeletét.⁷² A nagy Bonapartot a Goldziherék is látták, Köpcsényben, midőn innen az ostromolt Pozsony megtekintésére indult.

Goldziher Ignác rajongással csüngött nagyanyján, ennek a bölcs asszonynak ajánlotta 11 éves korában legelső nyomtatásban megjelent szerzeményét.

A székesfehérvári Goldziher-családi körnek ünnepet jelentett, valahányszor Dessauer Gábel balatonfőkajárenyi rabbi látogatott el hozzá, aki a falusi templomában tartott prédikációit hozta mindig magával. A nagyanya, Goldziher Adolfék és gyermekeik: Ignác és Mária élvezettel hallgatták a hivatásáért hevülő szegény pap szónoklásait, szentírás magyarázatait.

Goldziher Ignác művelt, erősen vallásos környezetben nevelkedett, hol már gyermekéveiben a talmudi tanulmányokra fogták, melyekbe a fiú rendkívüli képességeit felismerő szigorú tanítója, Freudenberg Wolf Mózes vezette be. A szülői házban nyert vallásos benyomásokhoz ahogy ifjúságában, később is bensőséggel ragaszkodott Goldziher Ignác, kinek a vallási hagyományokhoz húzó gyermekkori jellemvonására érdekesen rávilágít unokatestvére, dr. Goldzieher Vilmos naplójának feljegyzése:

„Mit meinem Vetter Ignaz Goldziher führte ich meine Korrespondenz die noch vorhanden sein soll,⁷³ in welcher ich als libre penseur gegen die Masse jüdischen Formelkrames aufgetreten war, aber von ihm, der damals kaum 13 Jahre alt gewesen sein kann, in energischer Weise bekämpft wurde.“

Frankfurter Sámuel unokatestvére Pestről 1864-ben imakönyvvel kedveskedett Goldziher Ignácnak, a fiú Székesfehérvárról küldött köszönő levelében hangsúlyozta, hogy életmódjának szimbóluma lesz az ajándék.

Székesfehérvár eltörölhetetlen nyomokat hagyott Goldziher Ignác lelkén. Freudenberg Wolf Mózes emléke öregségéig kísért; naplójában meghatóan szép sorokban méltatja ennek a mesterének hatását szellemi fejlődésére. Mint világhírre emelkedett tudós is számontartotta az egyszerű, szerény székesfehérvári tanító halálának évfordulóját és azon hálájának kifejezésekép imájában gondolt rá. Miksa és Károly fiai bármicváját szülővárosában, Székesfehérvárott ülte meg, azoknak vallási gyülekezetében, kik maguk vagy még szüleik látták a feledhetetlen ünnepélyt a Bálák hetiszakas szombatján, melyen a 13 éves Goldziher Ignácot a zsidó közösség nagykorú tagjává avatták és amikor, ahogy ezt fénykép örökítette meg, Natonek József rabbi szószékéről tartott előadást. Végső akarata volt Goldziher Ignácnak, hogy székesfehérvári származásának héber feljegyzése rákerüljön sírkövére.

Goldziher Adolf, aki apósához hasonlóan, inkább a szellemiek, mint a világi dolgok iránt bírt érzékkel, Székesfehérvárott se boldogult kereskedelmi téren; 1865-ben bór-

⁷³ A levelezés fenmaradt.

⁷² Goldziher Ignác naplójából.

üzletét *Pestre* tette át, ahol rokonságából nálánál nagyobb szerencsével állta meg helyét szakmájában nővérének fia, *Frankfurter Sámuel*. Goldziher Adolf elhatározásánál, hogy a fellendülő fővárosban telepedjék meg, a családfenntartási vágyon kívül az is döntő volt, hogy Pesten megfelelő továbbképzésben részesülhessen Ignác fia, kinek ragyogó jövőt jósoltak.

Székesfehérvárott a ciszterciták gimnáziumában 1860-tól fogva öt osztályt végzett a csodagyermek. Kis gimnazista volt még, mikor az imákat tárgyaló szerzeményével kezdte meg irodalmi munkásságát. Ennek a legelső nyomtatott dolgozatának címe: *Sichat-Jiczchak, Abhandlung über Ursprung, Eintheilung und Zeit der Gebete. Von Ignaz Goldziher, Gymnasialschüler in Stuhlweissenburg, Pest, Druck von Johann Herz, 1862.*

Azután, hogy atyja a pesti Terézvárosban megnyitotta üzletét, a középiskola további osztályait mint magántanuló a pesti református lyceumban járta, ahol 1868 február 25-én — ekkor már rendkívüli egyetemi hallgató is volt — Nordau Miksával együtt tett érettségi vizsgálatot. Bámulatos szellemi erejének, tüneményes tudománybőségének feltűntetője, hogy már a maturát követő évben, 1869. december 20-án, 19 éves korában elnyerte a doktorátust Lipcsében, ahova Eötvös József báró kultuszminiszter állami ösztöndíjjal küldte ki. A Heinrich Leberecht Fleischer orientalistától megbírált disszertációját a somogymegyei Körös-hegyen Löwentritt Sámuel földbirtokos vendégeként dolgozta ki a nyári vakációban. A *Studien über Tanchum Jeruschalmi értekezését lyrai hangulatban írta, szerelmesen a vendéglátó úricsalád bájos, élénk szellemű Sarolta leányába. Berger Adolfné Löwentritt Sarolta köröshegyi kúriáján még ma is, mint 85 éves matrona, ifjúsága kedves emlékeként gondosan tartogatja egykori lovagja, trubadúrja, a doktorátusra készülő Goldziher Ignácnak áradozó leveleit, verseit.*

A fiatal Goldziher Ignác kiváltságosan nagy tehetségéhez fűzött várakozásokat messzire túlhaladta tudományos karrierje, mely a külföldön annyi dicsőséget szerzett Magyarországnak. Ritka fényes pályájáról és tudományos munkásságáról nyújt áttekintést C. H. Becker, volt porosz kultuszminiszternek, a *Der Islam* 1922-iki évfolyamában megjelent nagyobb nekrológja, továbbá Louis Massignon, a párizsi Collège de France professzorának Goldziherről írt meglehangú életrajza a *Revue de l'Histoire des Religions*-ban, 1922-ben. Ez az utóbbi kibővített biográfia megelőzi *csaknem hatvan esztendőn át folytatott tudományos munkássága impozáns eredményeinek, közel 600 munkának, felsorolását*, melyeket dr. Heller Bernát gyűjtött és ismertetett a tanítvány és barát szeretetével. Az életrajz a bibliográfiával együtt 1927-ben jelent meg a *L'école nationale des langues orientales vivantes* kiadásában. Néhány évvel később ismét dr. Heller Bernátnak volt sok érdekes mondanivalója Goldziherről „Goldziher Ignác emlékezete” című felolvasásában, mely az Izraelita Magyar Irodalmi Társaság 1932-iki Évkönyvében jelent meg, dr. Sebestyén Károlynak „Goldziher Ignác, az ember” című előadásával együtt.

A Goldziher nagysága előtt bemutatott hódolatok közt a legmeghatóbb és felette becses a keleti tudományok nesztoráé, Theodor Nöldekéé, ki C. Snouck Hurgronjéhez írt levelében az igazi tudós alázatával s önismeretével jelentette ki:⁷⁴ „Dass Sie mich den grössten Orientalisten der Gegenwart bezeichnen, ist aber unrichtig, denn ich weiss wohl, dass mir der geniale Zug, den Goldziher und Wellhausen hatten, ebenso fehlt, wie er meinem unvergesslichen De Goeje fehlte“.

⁷⁴ Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, Band 10 (Leipzig 1931), 280—281.

A magyar országgyűlés képviselőházának 1935 május 7-én tartott ülésén, mely a Pázmány Péter tudományegyetem jubileumára vonatkozó törvényjavaslatot tárgyalta, Kornis Gyula Rector Magnificus, a Pázmány-egyetem nagy tanárainak előkelő gárdájából 15-öt emelt ki, köztük Goldziher Ignácot. Az egyetem kiállításának megnyitásán szintén felidézte őt, „Ignatium Goldziher, quo haud quiquam melius novit lucem abditam rerum Islamitarum“. Az egyetem alapításának 300 éves évfordulójának ünnepélyére küldött üdvözlő levelében a dublini, amsterdami és kopenhágai egyetem a Pázmány-egyetemen működött jelek sorában kiemelte Goldziher Ignácot is.⁷⁵

A Magyar Tudományos Akadémia avval a ritka kitüntetéssel jutalmazta Goldziher Ignác érdemeit, hogy 1921 november 13-án elhunyt tekintélyes igazgatósági tagját és osztályelnökét oszlopcsarnokából temettette. A tisztelet és elismerés másik megnyilatkozása volt, hogy Balogh Jenő akadémiai főtitkár kezdeményezésére az Akadémia palotájában *Goldziher-szobát* létesített, melyet 1933 október 18-án adott át a nyilvánosságnak az Akadémia elnöke, dr. Berzeviczy Albert. Kiterjedt tudományos levelezése — 140⁽¹⁾ levél 1650 tudóstól —, kéziratban maradt tudományos dolgozatai és gyűjtései, valamint a személyére vonatkozó tárgyaknak az akadémiai Goldziher-szobában elhelyezett igen becses együtteséről a berlini Ungarische Jahrbücher XIII. kötetének 3—4 füzeté és a Journal of the Royal Asiatic Society 1935 januári füzeté számolt be.⁷⁶

Dr. Goldziher Ignác 1878 május 21-én feleségül vette *dr. Mittler Miksa* aradszentmártoni orvos *Eleonora* leányát (szül. 1855 febr. 21, meghalt Pesten 1925 december 29). A finomlelkű, megértő, gondos hitves emlékének ajánlotta a Goldziher Ignácra írt életrajzot Louis Massignon.

Dr. Goldziher Ignác gyermekei: *Miksa Adolf* — héber neve Mózes Áron — szül. Pesten 1880 március 15-én, ki mint nagytehetségű joghallgató 1900 május 31-én hunyt el és *Károly* — héber neve Jómtób — született Pesten 1881 február 26-án. *Dr. Goldziher Károly* nyug. tanárképző főiskolai tanár, a budapesti József nádor műszaki és gazdaságtudományegyetem címzetes rendkívüli tanára, a matematikai és biztosítási tudomány külföldön is nagyrabecsült művelője. *Dr. Goldziher Károly* 1913 július 20-án házasságot kötött *Freudenberg Mária*val (szül. 1890 nov. 15. megh. 1918 dec. 4.), kinek jártasságát az egyiptológiában, a művészettörténetben és népléktanban több közleménye, valamint az „Ó-egyiptomi mesék“ munkája tanúsította.⁷⁷ Emlékének dedikálta érte rajongó apósa „Die Richtungen der islamitischen Koranauslegung“ című 1920-ban megjelent utolsó nagy művét. *Dr. Goldziher Károly* 1920 június 6-án családot alapított sógora özvegyével, *dr. Freudenberg Sándorné Herz Böskével* (szül. 1893 január 15), kinek érdeklődési köre a tudományos grafológia és annak irodalomtörténeti kapcsolata; gyermekük *Goldziher Sándor Ignác* — héber neve Jicchak — 1922 október 21-én született;

⁷⁵ Kornis Gyula, A királyi magyar Pázmány Péter-tudományegyetem alapítása 300 éves évfordulójának jubileumi emlékkönyve (Budapest, 1936) 78, 190, 301, 318, 336, 346.

⁷⁶ A tudományos folyóiratokban, külföldi lapokban s akadémiai Értesítőkből, ezek közt kiválnak a berlini és göttingai Akadémiáké. megjelent nekrológokat s méltatásokat dr. Goldziher Károly gyűjtötte össze.

⁷⁷ Budapesten 1828-ban jelent meg életrajzzal és a kísérő jegyzetgyűjteménynek dr. Heller Bernát tanár átszerkesztésében.

Sándort is Székesfehérvárott, Bálák szombatján, avatták.

Goldziher Adolf Mária leányát, dr. Goldziher Ignác nővérét (meghalt Budán, 1884 január 15), 1872 február 25-én nőül vette Pesten *Glück Nátán* mérnök, a József műegyetemen Sztoczek József, a műszaki fizika tanárának asszisztense, kinek a budai hitközség életében előkelő szerepe volt (megh. Budán 1889 nov. 26). Gyermekük: *Glück Izabella*, dr. Sas Vilmos orvos neje (megh. Pesten 1937 április 20), kiknek 1914 május 10-én 20 éves korában elhunyt *Róbert* egyetemi hallgató fiúk a történelemtudomány nagyreményű kutatója volt. Megjelent és kéziratban őrzött dolgozatait atyja megható kegyelettel adta ki *Történelmi értekezések* címen (Budapest, 1937). Glück Nátán és Goldziher Mária második leánygyermek *Aranka*, dr. Büchler Sándor rabbi, a Pázmány Péter-tudományegyetem magántanárának felesége, kit nagybátyja, dr. Goldziher Ignác nevelt házában. Dr. Büchler Sándor és Glück Aranka gyermeke *Mária*, *Marosi Géza* felsőkereskedelmi iskolai tanár neje; leányuk *Marosi Judit Eleonora*.

Goldziher Adolf fivére, *Méir Hirsch Henrik* (szül. Köpcsényben 1816 április 3) 1841 június 30-án tartotta esküvőjét Szerdahelyen *Kohn Izraelnek Rozália* leányával, kiknek gyermekei: *Mária*, ki Egerben 1864 április 7-én ment nőül a pásztói *Reiner Ábrahámhoz*, *Izrael*, az Amerikába költözött *Julianna férjezett Janowitz Bertalanné* és *Gizella*.

Goldziher *Méir Hirsch Henrik* több készültséggel, mint szerencsével, járta a rabbipályát. Fiatalságában szülőhelyén tartott prédikációja élményt jelentett a hallgatóság-nak, a beszéd szenzációs hatásáról Figdor Antal Köpcsényből elragadtatással küldött tudósítást Székesfehérvárra Goldziher Adolfnak.

Az abszolutizmus legelején rabbinak választotta Losonc-Tugár, melynek első zsinagógája fáradozásával jött létre. Ebből a fiatal, akkor még jelentéktelen kisközségből hatáskörét Nógrád és Gömör vármegyék zsidóságára óhajtott mint főrabbi kiterjeszteni. A Bach-kormány célul tűzte ki a magyar zsidók iskolai és hitközségi ügyeinek rendezését; ennek a tervnek kidolgozására Lippe Vilmos gyöngyösi rabbi, a kormány kedveltje, saját magát, valamint a temesvári, győrszigeti, vágújhelyi és Goldzieher losonci rabbit ajánlotta, akik, szerinte, se nem fanatikusok, se nem nihilisták.⁷⁸ Goldzieher, noha határmenti német-ajkú faluban született, néha magyarul is prédikált, ami abban az időben még ritkaság volt a magyarországi rabbik közt.

Papi tevékenységét nem kísérte béke és méltánylás Losoncon, Szentesen, Egerben,⁷⁹ Besztercebányán, utóbbi helyen 1865-ben választották meg Zólyom vármegye főrabbi-jának. Felvilágosodott gondolkodású ember volt, emiatt támadtak összeütközései mindenütt, hol rabbiskodott. Szentesen írta „Offener Brief an Herrn Leopold Löw, Redakteur der Monatsschrift Ben Chananja in Szegedin“ füzetét, mely 1859-ben Pesten jelent meg nyomtatásban.

Fia, *Goldzieher Izrael* (szül. Egerben 1862 ápr. 15), ki *Kutna Mór szabadkai rabbi Róza* leányát vette feleségül, 1886 november 1-én foglalta el a pécskai kerületi rabbiállást. Installációján résztvett atyja; kevéssel az ünnepély

⁷⁸ Magyar Országos Levéltár, Helytartósági osztály: Israelitische Gemeinde und Cultus Angelegenheiten in Ungarn. No. 15.

⁷⁹ Az egeri hitközségben kitört viszályok alkalmával adta ki Grünbaum I. párthíve az Anruf an die ehrwürdigen Rabbinate und löblichen Vorstände der israelitischen Cultus-Gemeinden im Königreiche Ungarn von dem Vorstande der isr. Cultus-Gemeinde in Erlau (Eger, 1862) röpiratot.

után, december 10-én Magyar-Pécskán tért jobblétre a sokat szenvedett Goldzieher Méir Hirsch Henrik rabbi. Néhány év múlva életének 30-ik, házasságának 6-ik évében fia, Goldzieher Israel rabbi is befejezte életét, három árvát, Szerén, Margit, Jolán, hagyva hátra. Tuberkulózis, a Goldzieherek közt valaha elterjedt betegség, vitte korán sírba.

A családból ugyancsak rabbinak lett a felesége Goldzieher Móríc Regina leánya (meghalt 1916 január 16), akit a salkovitzai (Nyitra megye) születésű Stern Márkus vett nőül, legelső rabbija Ujpestnek, ahol 16 évig működött (megh. 1870 január 30).⁸⁰

Goldzieher Vitusnak Adolfin és a rabbin kívül fia volt még Nátán, ki 1846 május 14-én egybekelt fiatalon meghalt Lea nővérének leányával, Löwy Johannával; gyermekeik: Lipót (szül. Köpcsény, 1849 január 27) és Mária, Weiner Zsigmond budapesti bútorkereskedő felesége.

Vitus legfiatalabb fia Goldzieher Izsák volt (szül. Köpcsényben 1820 április 11,⁸¹ meghalt Pesten 1892 nov. 12), ki 1847 november 3-án házasságot kötött a köpcsényi Strasser Elán leányával, Juliával (szül. 1826 dec. 25, meghalt Pesten 1917 okt. 4). 1849 január 2-án⁸² jött világra Köpcsényben elsőszülöttjük, Vilmos fiúk (meghalt Pesten, 1916 június 13), a Goldzieher-nemzetség egyik büszkesége.

Goldzieher Vilmos így emlékezik meg naplójában⁸³ anyjáról:

„Meine Mutter war, obgleich ohne Unterricht aufgewachsen, dennoch eine Frau von besonderer Intelligenz und sehr gesunder, aufgeklärter Lebensauffassung... Sie war das Muster einer Hausfrau und ich, wie meine Geschwister haben ihr einen gut Teil desjenigen, was besser in uns ist, zu verdanken.“

Dr. Goldzieher Vilmos, kit kora előkelő tudósainak sorába állítottak alkotásai, nem szigetelte el magát könyvei és orvosi hivatása mögé. Ahogy szaktudományában, úgy a társadalmi életben is kezdeményezett és maradandó sikerrel oldott meg problémákat, amire alkalmassá tette mélyreható kutató elméje, meleg szíve, propagáló ereje előadásokban, újságcikkekben. 1866 őszén iratkozott be a bécsi egyetem orvosi fakultására. Nagyterjedelmű orvosi-irodalmi tevékenységét a 21 éves ifjú Helmholtz és Otto Becker heidelbergi intézetében kezdte meg. Heidelbergi orvosnövendék korában mint önkéntes segédorvos résztvett a német-francia háborúban, amiért a német császártól a hadiérmet kapta.

A szemészeti irodalomban a külföldön is elismert nagyjelentőségű és úttörő tevékenységet fejtett ki. Ő írta meg az első magyar nyelvű szemészeti kézikönyvet (1890) és a több kiadásban megjelent „Handbuch der Therapie der Augenkrankheiten“ (első kiadás 1880) című munkája évtizedeken át volt a németországi egyetemi oktatás kézikönyve. 1890 óta szerkesztette a „Szemészeti Lapok“ folyóiratot, mely a Budapesti Orvosi Ujság mellékleteként jelent meg és munkatársa volt az Eulenburg által szerkesztett Realencyclopädie der medicinischen Wissenschaften nagy gyűjtőmunkának. A trachoma-kutatás, továbbá a gyógytárgypedagógiai kezelés és nevelés eszméit Magyarországon dr. Goldzieher Vilmos vetette fel először, kit hivatottsága a Pázmány Péter tudományegyetemen 1878-ban magánta-

⁸⁰ Fiának, Stern V. Józsefnek közlése. A köpcsényi anyakönyvekben, melyeknek adatait Wolf Sándor Kismartonból bocsátotta rendelkezésemre, előfordul a bejegyzés, hogy Goldzieher Móríc Júlia leányát 1851 július 10-én Stern Mózes fia, Jakab vette feleségül.

⁸¹ A jelenleg Kismartonban őrzött feljegyzések alapján, míg dr. Bacher Vilmosné közlése szerint 1818 június 11-én.

⁸² A köpcsényi anyakönyv alapján.

⁸³ Román Aurélné Goldzieher Klára birtokában.

nárrá, ugyanott 1898-ban a szemészet rendkívüli tanárává, a Szent Rókus-kórházban Budapest székesfőváros legnagyobb szemészeti osztályának főorvosává emelt. Az orvosképzés és az orvosi szakirodalom terén szerzett érdemeiért 1903 április 28-án a Ferenc József-rend tiszti keresztjével tüntette ki a király. Kifinomult jósága, mely nem elégedett meg a humánus érzés kisvonalúságával, egyengette a Frim-intézet, a Vakok-intézete, a gróf Apponyi Poliklinika és a Vörös Kereszt szemészeti osztályának megalapítását. Nőknek az orvosi pályára beengedéseért agitált, megindítója volt a napjainkban népszerűvé vált mozgalomnak, hogy Budapest fűrdővárosként szerezze meg a vonzóerőt.

Gazdag irodalmi munkásságának összefoglalása curriculum vitae-jével együtt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek benyújtott nyomtatványban jelent meg 1907-ben.

Dr. Goldzieher Vilmos 1881 február 27-én nőül vette *tószegi Freund Henrik földbirtokos Berta leányát* (született Nagybecskerekén 1858 aug. 5, meghalt Pesten, 1927 okt. 30). *Fiúk, dr. Goldzieher Miksa* (szül. Budapesten, 1883 okt. 5) már gyermekkorában az orvosi pálya felé vonzódott. Egyetemi éveit Budapesten, Lipcsében töltötte, orvosdoktorrá avatása után tanulmányuton járt Párizs, Freiburg, Düsseldorf, Berlinben. Előbb gyakornoka, utóbb tanársegéde volt dr. Pertiknek, a kórbonctan professzorának. Később a Pázmány tudományegyetemen elnyerte a docenturát, majd rendkívüli tanár lett ott, a budapesti Rókus-kórházban pedig vezető proszektor. A háború kitörésekor bevonult frontszolgálatra, a II. hadsereg közegészségi bizottságába ezredorvosként beosztva vezető szerepet vitt a háborús járványok elfojtásában. Harctéri szolgálataiért a Ferenc József-rend lovagkeresztjével jutalmazták. 1920-ban Bécsben, 1925-ben Newyorkban telepedett meg, ahol tudományos és széleskörű gyakorlati orvosi működést fejt ki. Goldzieher Miksa a mellékvese- és a hormonkutatás alapvetőinek egyike, 1935-ben az amerikai „Első sekretiót tanulmányozó társaság” elnökségi tagjává választotta. Tudományos munkásságáról száznál több publikációja tanuskodik magyar, német, angol nyelven.

Dr. Goldzieher Miksa 1911 február 23-án kötött házasságot *Strasser Alfréd terménykereskedő Margit leányával* (szül. Budapesten, 1888 okt. 6); gyermekeik: *Lucia Teodora* (szül. Budapesten, 1912 február 23) műtörténetíró, az orvosnak készülő *Beatrix Rose* (szül. Budapesten, 1914 április 11) és *József Vilmos Tibor* (szül. Budapesten, 1919 szept. 21) orvostanhallgató.

Dr. Goldzieher Vilmos professzor leánya, Klára (szül. Budapesten, 1881 december 24). A festőnői pályára lépett, de fiatalsága óta a pszichológia és karakterológia iránt érdeklődött. 1914-ben Hollandiában elsajátította a „batik” szövetfestést, melyet meghonosított Magyarországon. A háború után a pszichológia felé fordult buzgón és az írás tanulmányozására specializálódott. Tudományos előkészületeit magyar és külföldi klinikákon, kórházakban végezte; az Apponyi Poliklinika idegosztályán tanulmányozta a kóros írásokat, ezzel párhuzamosan az Állami beszédhibákat javító intézetben végzett önálló kutató munkát, 1928-ban a berlini Charité és Egyetem lélektani intézetében, utóbb a müncheni Hekscher-alapítvány agysérült-gondozó intézetében. 1930-ban megalapította a Magyar Írástanulmányi Társaságot, melyben a társelnöki tisztet vállalta, 1931-ben megszervezte a Magyar Íráskutató Intézetet.

Goldzieher Klára, akit 1900-ban feleségül vett *Román Aurél* műszaki vállalkozó (szül. Budapesten, 1874 március 8), a grafológia és annak különösen orvosi és pedagógiai jelentőségének méltányolt művelője; 1931-ben Bálint Antal tanárral megszerkesztette a „Graphodyn” nevű írásvizsgáló műszert.⁸⁴ Tudományos dolgozatai magyar,

⁸⁴ Zeitschrift für angewandte Psychologie 40. kötet.

német, angol nyelven jelentek meg, értékes munkássága alapján 1931-ben kinevezték a budapesti királyi büntető törvényszék hites írásszakértőjévé.

Dr. Goldzieher Vilmos professzor testvérei: Miksa (szül. 1850 nov. 18, megh. 1880), *Mária* (szül. 1853 január 22, meghalt 1891 június 27), *Herzog Ödön magyar államvasúti főfelügyelő neje, Edouard*, a brüsszeli Goldzieher-Penso bankház társtulajdonosa (szül. 1858, meghalt 1926) és *Ilona* (szül. 1860 nov. 21, meghalt 1931 dec. 20), a budapesti felsőbb leányiskola sok évtizeden át tanára, a magyar zsidó nők egyik legmagasabb rendű egyénisége. *Goldzieher Ilona felesége volt dr. Bacher Vilmosnak*, a budapesti Ferenc József országos rabbiképző intézet igazgatójának (szül. Liptószentmiklóson 1850 január 12, megh. Budapesten 1913 december 24). A zsidótárgyú tudomány világhírű jelesét ismerteti a „Bacher Vilmos élete és működése. 60-ik születésnapja tiszteletére, 1910 január 12” című gyűjteményes munka, melyet igazgatói állásában utóda, *dr. Blau Lajos* adott ki (Budapest 1910

Dr. Heller Bernát nyújtott Bacherről és különösen a Goldzieher Ignáchoz való ifjúkori barátságáról kegyeletes képet „Emlékezés Bacher Vilmosról” című értekezésében.⁸⁶

A magyar vasutak építésénél mérnöki szaktudásával jelentős érdemeket szerzett *Herzog Ödön*⁸⁵ és *Goldzieher Mária* gyermekei: *Róbert* (szül. 1872), *Margit* (szül. 1875 márc. 28), *dr. Blau Lajos, a budapesti Ferenc József országos rabbiképző intézet igazgatójának neje; Ilona, Kell Hugóné* (szül. 1879, megh. 1902); *Miksa* (szül. 1884), a *budapesti helyiérdekű vasutak igazgatója*.

Herzog Róbert a kolozsvári kereskedelmi akadémia elvégzése után alkalmazást kapott nagybátyja brüsszeli bankházában; 1902-ben Mexikóban telepedett meg, ahol idővel a mexikói öböl Carmen szigetén híressé vált mintautletvényt létesített. A fiatalember rendkívüli szervező- és teremtőképességei felkeltették Mexiko-City hatóságainak figyelmét, úgyhogy amikor az amerikai Egyesült Államok befolyása érvényesülni kezdett Mexiko politikájában, államszolgálatra hívták meg. Főleg katonai-műszaki dolgokkal foglalkozott — az osztrák-magyar 32. gyalogezred tisztje volt —, időközben Francia- és Oroszország konzuli megbízottjaiként szerepelt. Mikor Villa és Zapada, a két rivális hadvezér-elnök polgárháborúba sodorták Mexikót, az amerikai Egyesült Államok protektorátusát bíró Zapadához csatlakozott, kinek seregében brigád-generális rangra emelkedett. 1916-ban a villaisták Mexiko városból kiszorították a zapadistákat, mire ezek onnan északra, a beígért USA segítőcsapatok felé húzódtak vissza. Zapadát és vezérkarát — köztük *Herzog Róbertet* — Zakadékas városba csalták, ahol a Villáékhoz átpártolt zakadékas csapatok legyilkolták.⁸⁷

Herzog Margit a zsidótárgyú tudományban elévülhetetlen érdemeket szerzett férjének életrajzát dr. Löwinger Sámuel tanár írta meg „*Dr. Blau Lajos élete és irodalmi munkássága*” dolgozatában (Budapest, 1936). *Blau* (szül. Putnokon 1861 ápr. 29, megh. Budapesten 1936 márc. 8) és *Herzog Margit* gyermekei: *Dr. Blau György* (szül. Budapest 1894 ápr. 16) ügyvéd, az országos bíró- és ügyvédvizsgáló bizottság tagja, a magyar jogirodalom te-

⁸⁵ Az 1927-ben 87 éves korában elhunyt *Herzog Ödön*-ről emlékezést írt leánya, dr. Blau Lajosné *Herzog Margit* a dr. Patai József szerkesztésében megjelenő *Múlt és Jövő* folyóirat 1933. évi júniusi számában „Jegyzet egy érdemlaphoz” címen.

⁸⁶ Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve, 1934.

⁸⁷ Dr. Blau Lajosné *Herzog Margit* közlése.

kintélyes munkása, *Vermes Oszkárné Blau Mária* (szül. Budapest 1895 június 14) és *Breszlauer Arturné dr Blau Ilona* tanárnő (szül. Budapest 1896 június 14).

Goldzieher Edouard gyermekei: *Marguéríte* (szül. 1886 aug. 6), *dr. Sadi Kirschen* brüsszeli ügyvéd neje és *Alice, William van Remoortel*, a belga képviselőház radikális pártja volt tagjának, utóbb belga szenátornak felesége. Utóbbinek gyermekei: *Mirjam* és *Edouard*.

Goldziehereket már a mult század harmincas éveiben magához vonta Pest, amely attól az időtől fogva fejlődött rohamosan nagyvárossá, mióta II. József alatt zsidók gyökeret vertek benne.⁸⁸ 1831-ben *Goldzieher Fülöp* magántanító jött ide Pozsonyból — a Nátán Jakab-ághoz tartozott —, 1835-ben *Goldzieher Mózes* ügynök köpcsényből,⁸⁹

A pozsonyi *Goldzieher Fülöp* Facsétre és innen Ó-Kanizsára húzódott, melynek temetőjében pihen feleségével, *Krahl Klárával*. Facséten született 1852 február 1-én *Lajos fiúk* (megh. Magyar-Pécskán, 1899 márc. 15), aki a szegedi gimnáziumban leérettségizvén,⁹¹ a bécsi egyetemre iratkozott, ahol orvosi diplomát nyert és a Rudolf-Stiftung asszisztense lett. Községi orvosnak választották Magyar-Pécskán, ahonnan messze földre terjedt egyéniségének és szaktudásának jóhíre. Dr. *Goldzieher Lajos* 1881-ben családot alapított *Róth Mór* szemlaki földbirtokos *Malvina leányával* (megh. 1913); gyermekeik: *dr. Goldzieher Albert* aradi ügyvéd és zeneakadémiai igazgató, *Márton* kisjenő-i ügyvéd, *Pál* temesvári kereskedő.

A facseti *Goldzieher Fülöp* gyermekei voltak még: *Albert*, ékszerkereskedő Bécsben, *Lujza*, *Fenster I. M.* temesvári iparos felesége — gyermekei: *Lajos*, Magyar Államvasúti üzletvezetőhelyettes, *dr. Ferenczi Izsó*, államtitkár a magyar kereskedelemügyi minisztériumban, *Gizella*, *Róth Pálné* —, *Róza*, *Perlfasser* lugosi kereskedő, majd *Oppenheim Jakab* temesvári iparos felesége, kinek egyetlen leánygyermek *Fodor Izsóné*, Budapest.⁹²

A *Goldzieher* nemzetség, melynek hajtásai Ausztria, Belgium, Cseh-, Franciaország, Észak- és Délamerika felé terjeszkedtek, a magyar ág kiválása után törzsével tovább gyökeredzett a hamburgi ősi talajban. A XIX. században a Győrött lakott *Goldzieher Wolf* Bécsbe költözött, utóbbinak *Adolf fia* Hildesheimban és *Róza leánya*, férjezett *Freudenbergné* Berlinben telepedett meg.⁹³ Evvel a családdal Németországba kerültek ismét vissza magyar Goldzieherek. New-Yorkban él *Charles Goldzieher*, aki 1914-ben háborús témájú színdarabot írt és San Franciscóban *Goldzieher ügyvéd*.⁹⁴ Kétséges, hogy ezeket a hamburgi vagy a

⁸⁸ Domanovszky Sándor, József nádor iratai, I. köt. (Budapest, 1925), 437: Es kann E. M. nicht unbekannt sein, wie sehr die Königl. Freistadt Pest seit dem Jahre 1787 sowohl in Rücksicht seiner Grösse als auch des Handels und Verkehrs zugenommen habe.

⁸⁹ Fővárosi Levéltár, Intimata, Fasc. 6386, No. 165, 201. melynek zsidó községe tagjainak fokozatos elköltöztével összezsugorodott, elszegényedett és így a helység elvesztette régi jellegzetességét, kereskedelmi jelentőségét. A falu egykori mozgalmas életéből evvel kiveszték azok az érdekes viseletű zsidó alakok, akiket Pacsich János kapitány a XIX. század elején örökölt meg a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött köpcsényi képsorozatán.⁹⁰

⁹⁰ Archaeologiai Értesítő, új folyam XXVII. köt. (Budapest, 1907), 345, VIII. tábla.

⁹¹ Löw Immánuel és Kulinyi Zsigmond, A szegedi zsidók (Szeged, 1885), 348.

⁹² A *Goldzieher Fülöp* és leszármazottaira vonatkozó adatok dr. *Goldzieher Albert* aradi ügyvéd tudósításából.

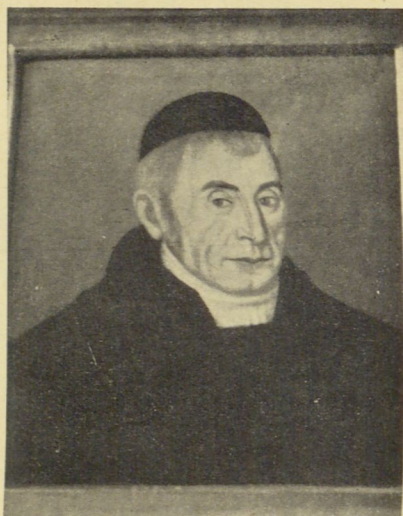
⁹³ *Goldziher Ignác* professzor hagyatékában talált levél alapján.

⁹⁴ Románné *Goldzieher Klára* közlése.

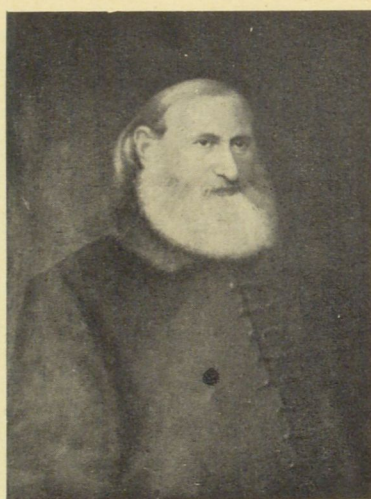
magyar Goldzieherékhez valamely vérségi kapcsolat fűzné.

Patinás család a Goldzieher-Goldziher, de nem anyyira idős volta az, amivel kitűnik, hanem avval a sajátosságával, hogy három századon át ellenőrizhetően a szellemi szférák felé húzott. Az emberi élet műhelyét és a vele összefüggő jelenségkomplexumokat figyelő tudományszakok érdeklődésére tarthat számot ez az észlelet a családtörténetben. A család mindkét szárnyán, a magyaron és a külföldin, férfiak és asszonyok, akár nehéz volt a soruk, akár könnyű, a tudást, a műveltséget szomjazták és sokan lendülettel, teremtőerővel dolgoztak térségein. Az intellektuel jellegzetességű Goldzieher-Goldziher vérből valók és a vele egybeolvadtak közül többen a tudományos világ kiemelkedő alakjai, kiknek a tudományos kutatás, a tudomány kincseinek terjesztése, a szellemi látóhatár tágítása s az irodalom körül jelentékeny érdemeik vannak. Kevés családban található, ami a Goldziher aranyműves és utódjainak körében szembeötlő, hogy volt idő, mikor egyszerre a család öt tagja tanított a budapesti egyetem különböző fakultásainak katedráin.

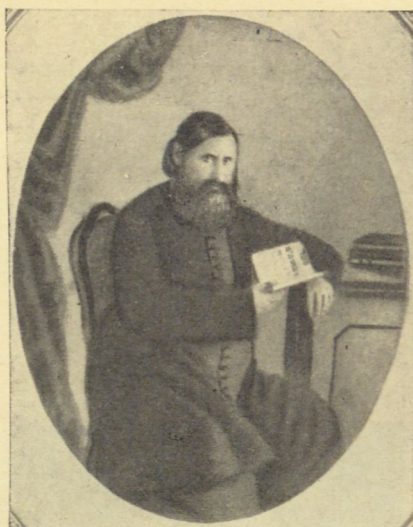
A szellemi képességek gazdagsága a családban a XIX. század folyamán és azután, az örökléstan elméleteit igazolja. A tudós Goldzieher Vitus belházasága tudós eredetű feleségével tudományos hajlamú két fiút és néhány ilyen unokát váltott ki. De ily genealógiai megkötöttség nélkül is a tudomány képviselői s szenvedélyes művelői, a gondolat fáradságtalan szántóvetői tekintélyes számban támadtak a családban, akik az elődöktől nyert fejlett szellemi erőt a következő nemzedékeknek adták át, hogy evvel az örökséggel a Goldzieher-Goldziher nemzetség régi fényét megtartsák és az emberi kultúra javát áldásosan szolgálják.

*Goldzieher Vitus,
G. Vilmos és Ignác nagyatyja
(Dr. G. K.-né felvétele egykori
olajfestmény után)*

*Hirsch Goldziher Nátán Mayer rabbi
(Hamburger olajf. 1869 Bacher Vilmosné
hagyatékából, Dr. G. K.-né felvétele.)*

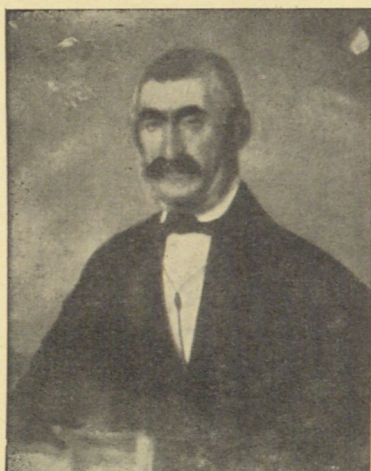
*Goldziher Meir Hirsch Henrik rabbi
(fotoaquarell dr. Büchler Sándorné
tulajdonában) (Pál Nándor felv.)*

*Frankfurter Gerson
(Tornya Henrikné tulajdonában)
Dr. G. K.-né felvétele egykori
olajfestmény után*

Frankfurter Gersonné
(Tornya Henrikné tulajdonában)
D. G. K.-né felvétele egykori
olajfestmény után

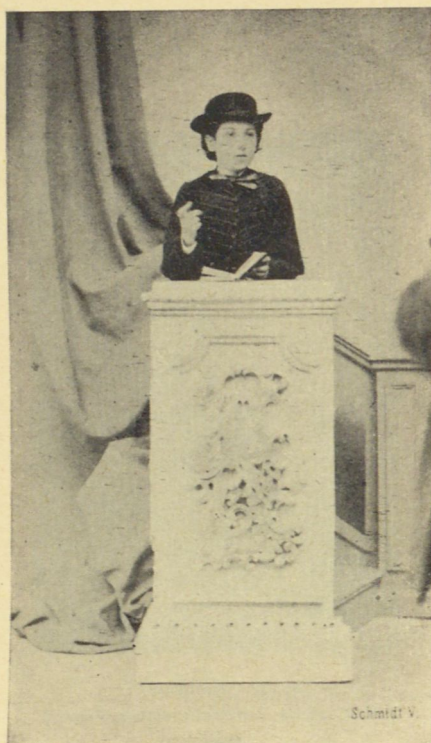
*Goldziher Adolf, Goldziher Ignác atyja
(Olajfestmény dr. Büchler Sándorné
tulajdonában)*

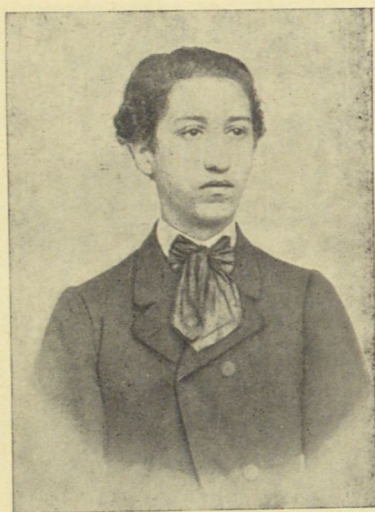
*Goldziher Adolfné, Goldziher Ignác
anyja (Olajf. dr. Büchler Sándorné
tulajdonában) (Pál Nándor felv.)*

*Berger Izsákné,
G. Ignác nagyanyja
(Dr. Büchler Sándor tulajdonában)*

Goldziher Ignác avatási beszédet mond
a székesfehérvári templomban

1879/1886
Szeretett nővéremnek
örök emlékéül.
Goldziher Ignác

Goldziher Ignác 17 éves korában

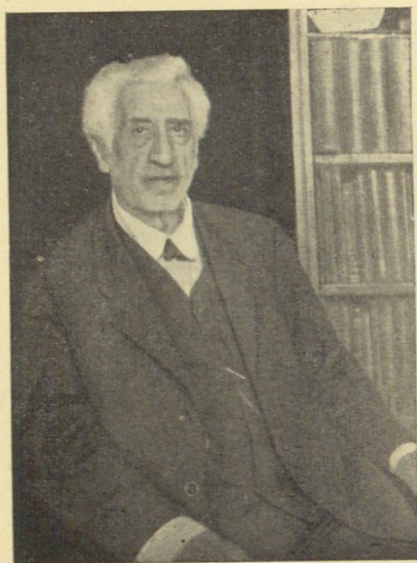
*Goldziher Ignác,
lipcsei doktorátusának elnyerésekor
(1869)*

*Goldziher Ignác, mint az aberdeeni
egyetem jogi díszdoktora (1906)*

*Dr. Goldziher Ignácné
Mittler Laura*

*Goldziher Ignác utolsó fényképe 1920-ból
(Dr. G. K.-né felvétele)*

Goldziher Mária
Goldziher Ignác nővére leánykori arcképe

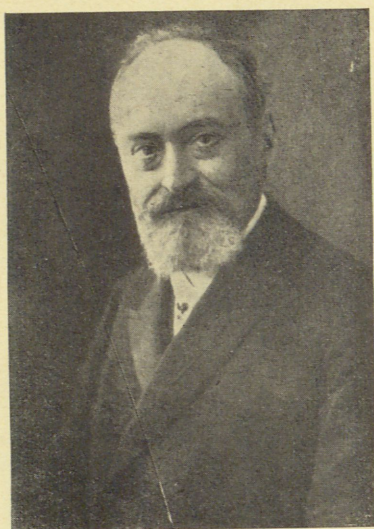
Glück Nátánné Goldziher Mária,
Goldziher Ignác nővére,
dr. Büchler Sándorné anyja

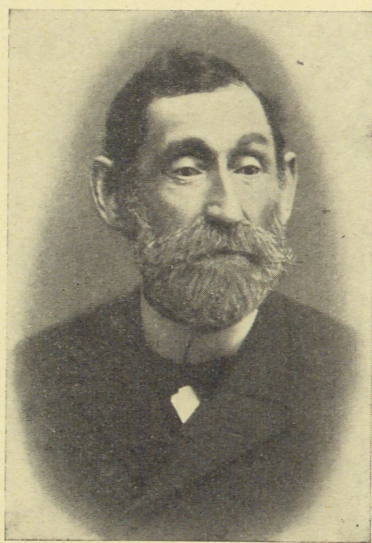
Goldziher Mária
Goldziher Ignác nővére leánykori archépe

Glück Nátánné Goldziher Mária,
Goldziher Ignác nővére,
dr. Büchler Sándorné anyja

*Dr. Goldzieher Vilmos
(Koller felvétele)*

*Goldzieher Izsák,
Goldzieher Vilmos professzor
atyja*

Dr. Goldzieher Vilmosné, Tószegi Freund Berta

*Herzog Ödönné
Goldzieher Mária*

Dr. Blau Lajosné Herzog Margit

Román Aurélné, szül. Goldzieher Klára

*Dr. Goldziher Ignác emléktáblával megjelölt szülőháza
Székesfehérvárott (Imre-utca, egykori Iskola-utca).
Itt volt Goldziher Adolf bőrüzlete. A ház előtt áll
Goldziher Ignác fia és unokája*

[illegible]

בעזה תתמך!

